

**KONINKLIJKE
VERENIGING
TER BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP**

OPGERICHT 6 MEI 1865

Ereleden

Z.K.H. de Prins der Nederlanden
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
M. R. H. Calmeyer
Z.E. Luitenant-Generaal b.d.
D. A. van Hilten
Generaal-Majoor b.d. J. J. de Wolf
Generaal-Majoor b.d.
E. R. d'Engelbronner

Bestuur

C. Knulst, MWO 4, Generaal-Majoor b.d., voorzitter
H. J. L. Janssen, Commodore Klu
C. E. baron van Asbeck
A. H. Lind, Kapitein ter Zee
W. Walthuis, Brigade-Generaal der Infanterie b.d., Redacteur, p.a. Hogere Krijgsschool, Frederikkazerne, van Alkemadeaan 774, 's-Gravenhage
M. J. Wolters, Luitenant-Kolonel der Mariniers
A. J. E. Poulissen, Kolonel Klu
C. 't Hart, Luitenant-Kolonel MA b.d., 2e secretaris-penningmeester, Nassaulaan 6, Zoetermeer, giro-rekening 7 88 28

MARS IN CATHEDRA

15 APR
1 9 7 7

33

IN DIT NUMMER

Mededelingen van het bestuur — Jaarverslag van de secretaris — Financieel verslag van het verenigingsjaar 1975-1976 — Balans per 1 oktober 1976 — Begroting voor het verenigingsjaar 1977 — Voorstel wijziging statuten — Voorstel wijziging huishoudelijk reglement	1384
Bij het afscheid van de secretaris	1385
Bijeenkomst te Den Haag, donderdag 16 december 1976	1386
Europe and the future of communism, voordracht door Prof. Dr. C. Gasteyger, professor aan het Institut Universitaire des Hautes Etudes, Genève	1387
Discussie	1394
Montenegrijnen hielden altijd woord, door H. Toorenvliet, publicist	1400
Boekbespreking	1407

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Jaarverslag van de secretaris

In de ledenbijeenkomst te Den Haag op 6 november 1975 werden de aftredende en herkiesbare bestuursleden C. E. baron van Asbeck, bgen b.d. W. Walthuis en Ikol marns M. Wolters herkozen. Voorts trad in de ledenbijeenkomst te Den Haag op 16 december 1976 kltz A. H. Lind toe tot het bestuur, zulks ter voorziening in de vacature welke was ontstaan na het tussentijdse aftreden van de zich niet herkiesbaar stellende kltz A. W. Gerretsen. De gelijktijdig ontstane vacature na het aftreden van mr. J. H. P. V. Haitsma Mulier werd niet vervuld; daarin wordt voorzien door het verenigen van de functies van se-

cretaris en penningmeester, en door het doen vervallen van de functie van tweede secretaris.

In de loop van het verenigingsjaar — dat nog aanvang op de tot dusverre gebruikelijke datum 1 oktober, doch dat voor de verslaglegging wordt geacht te zijn geëindigd op 31 december 1976 (zie ook de hierna vermelde wijzigingsvoorstellen) — werden de volgende voordrachten gehouden.

Op 23 oktober 1975 te Den Helder: „Het einde van de tegenstelling oorlog versus vrede”, door ltz I jhr. J. W. J. E. Alting von Geusau. Een herhaling van deze voordracht vond plaats op 9 maart 1976 te Doorn.

Op 6 november 1975 te Den Haag: „Enkele aspecten van de keuze van de opvolger F-104G”, door Ikol ir. A. Hidma. Deze voordracht werd onder grote belangstelling herhaald op 13 januari 1976 te Eindhoven.

Op 28 april 1976 te Breda: „Het Arabisch-Israëliëse conflict”, door kol

E. Shimshoni van het Israelische leger.

Op 16 december 1976 te Den Haag: „Europe and the future of communism”, door prof. dr. Curt Gasteyer van het Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales te Genève. Deze voordracht werd voorbereid in samenwerking van de Koninklijke Vereniging met het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken en mocht zich verheugen in een grote belangstelling.

Vermelding verdient voorts dat op 3 mei 1976 te Amsterdam de inaugurele rede „Beschouwingen over het militaire dienstbevel” werd uitgesproken door prof. jhr. mr. Th. W. van den Bosch, die daarmee het ambt aanvaardde van bijzonder hoogleraar in het militaire recht aan de Universiteit van Amsterdam, alwaar hij was benoemd vanwege de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap. Deze rede trok al-

Financieel verslag van het verenigingsjaar 1975—1976

ONTVANGSTE N	Raming	Werkelijk	UITGAVEN	Raming	Werkelijk
1. Contributies			1. Vergoedingen		
1974—1975	f 247,50	f 282,38	secretariaat	f 4.000,—	f 3.994,35
1975—1976	f 24.904,—	f 25.464,35	inleiders	f 5.000,—	f 1.277,50
1976—1977 vooruitbet.	—	f 178,35	auteurs	f 4.000,—	f 2.390,—
2. Subsidies			2. Druk- en verzendkosten		
vereniging	f 2.500,—	f 2.500,—	Mars in Cathedra	f 23.900,—	f 23.768,89
leerstoel	f 11.000,—	f 15.400,—	3. Vergaderkosten	f 400,—	f 245,50
3. Advertentie-opbrengst	f p.m.	—	4. Onkosten	f 5.000,—	f 3.133,95
4. Rente	f p.m.	f 801,—	5. Leerstoel	f 16.000,—	f 15.959,71
5. Diversen	—	f 15,50	6. Prijsvraag	f 1.000,—	—
			7. Diversen	f 7.827,22	—
Sub-totaal		f 44.641,58	Sub-totaal		f 50.769,90
Saldo giro op 6 okt. 1975		f 20.058,50	Saldo giro op 4 okt. 1976		f 13.536,26
Saldo bank op 6 okt. 1975		f 8.517,22	Saldo bank op 4 okt. 1976		f 8.911,14
Totaal		f 73.217,30	Totaal		f 73.217,30

Balans per 1 oktober 1976

DEBET	CREDIT
1. Saldo giro	f 13.536,26
2. Saldo bank	f 8.911,14
3. Te vorderen contributies 1975/1976	f 550,—
4. Te vorderen adv.-opbrengst	f 1.583,34
Totaal	f 24.580,74
	1. Vooruitbetaalde contributies 1976/1977
	f 178,35
	2 Saldo
	f 24.402,39
	Totaal
	f 24.580,74

lerwegen de aandacht die het onderwerp in deze dagen verdient.

Voorstel wijziging statuten

Het bestuur stelt voor art. 8 van de Statuten zodanig te wijzigen dat de slotzin daarvan komt te luiden „het boekjaar loopt van 1 januari tot en met 31 december d.a.v.”.

Voorstel wijziging huishoudelijk reglement

Het bestuur stelt voor de artikelen 2 en 9 van het Huishoudelijk Reglement zodanig te wijzigen dat zij komen te luiden als volgt.

Art. 2: leden, die voor het lidmaatschap bedanken, zijn verplicht zulks vóór 15 november schriftelijk aan de secretaris mede te delen. Geschiedt de kennisgeving later, dan zijn zij opnieuw verbonden voor het nieuwe verenigingsjaar, dat telkens op 1 januari aanvangt.

Art. 9: de contributie voor de leden bedraagt f 25,— per jaar; aspirant-officieren betalen f 10,— per jaar. Zij, die in de loop van een verenigingsjaar als leden worden ingeschreven, betalen de contributie over het gehele jaar en ontvangen al de in dat jaar verschijnende publikaties.

N.B. De wijzigingen in de tekst zoals deze oorspronkelijk luidde, zijn in de voorstellen van het bestuur door cursivering kenbaar gemaakt.

Over vorenstaande wijzigingsvoorstellen zal, overeenkomstig het gestelde in art. 13 van de Statuten, het oordeel van de eerstvolgende ledenvergadering worden gevraagd.

Bij het afscheid van de secretaris

Wie regelmatig de bijeenkomsten van de Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap placht bij te wonen, moet reeds sinds jaren vertrouwd zijn geweest met de aanwezigheid van een markante figuur achter de bestuursafel, wiens plaats zelden onbezet bleef en in wie klaarblijkelijk de continuïteit was verpersoonlijkt omdat de vrij frequente wisselingen in de bestuursfuncties zijn zetel onberoerd lieten. Maar evenals ook de onaantastbaar schijnende rots op de lange duur niet tegen verwerking bestand blijkt, zo heeft ook mr. Haitsma Mulier de tijd gekomen geacht zich niet langer herkiesbaar te stellen. En het is bij deze gelegenheid, nu het bestuur noodgedwongen afscheid moet nemen van zijn nestor, dat ik mij verplicht gevoel zijn verdiensten ten overstaan van de leden in het licht te stellen. Daarbij moet ik dan de schijnwerper richten op een man die van een dergelijke publiciteit eigenlijk niet is gediend en die maar het liefste geen enkele ruchtbaarheid had willen doen geven aan zijn aftreden na een tienjarig bestuurslidmaatschap; die in ieder geval afkerig bleek van toespraken vol loftuigen voor het front van de ledenvergadering, waartegen hij zich dan ook op besliste wijze verzette.

Mr. J. H. P. V. Haitsma Mulier werd geboren op 16 augustus 1906. Na het behalen van zijn eindexamen Gymnasium *β* vervulde hij, alvorens met de rechtenstudie aan te vangen, zijn militaire dienstplicht aan de School voor Verlofs-Officieren der Bereden

Mr. J. H. P. V. Haitsma Mulier
... na 10 jaar secretaris-af...

Artillerie te Ede, waarna hij als reserveofficier de gebruikelijke rangen doorliep: tweede luitenant in december 1925, eerste luitenant in 1929, kapitein in 1940, majoor in 1948 en luitenant-kolonel in 1952. De kroon op zijn reserveofficiërsloopbaan was de — exceptionele — bevordering tot titulair reservekolonel der artillerie in 1963 toen hij zijn functie van voorzitter van de AVNRO neerlegde omdat hem eervol ontslag als reserveofficier was verleend. Inmiddels had hij die vereniging reeds tien jaren gediend als hoofdbestuurslid, de laatste vijf jaren als algemeen voorzitter. Voor de categorie der voormalige reserveofficieren „lang verband” heeft hij in die periode veel goeds verricht, met name bij hun inpassing in de groep der beroepsofficieren waarover mede werd beslist in het Georganiseerd Overleg waar hij hun belangen behartigde.

Zoals zo vaak kon ook hij het niet over zich verkrijgen het verenigingswerk te laten varen. Het einde van zijn reserveofficiërschap betekende voor hem een haast vanzelfsprekende aanmelding voor het lidmaatschap

Begroting voor het verenigingsjaar 1977

ONTVANGSTEN		UITGAVEN	
1. Contributies		1. Secretariaat	f 4.000,—
1975—1976	f 550,—	2. Ledenadministratie	f 3.000,—
1977	f 25.000,—	3. Inleiders	f 3.000,—
2. Renten	f 900,—	4. Auteurs	f 3.000,—
3. Subsidies		5. Prijsvraag	f 1.000,—
vereniging	f 2.500,—	6. Mars in Cathedra	f 32.000,—
leerstoel	f 17.500,—	7. Vergaderkosten	f 300,—
4. Advertenties	f 1.200,—	8. Leerstoel	f 17.500,—
Saldi giro/bank	f 28.575,72	9. Onkosten	f 6.000,—
		10. Overige activiteiten	f 6.425,72
Totaal	f 76.225,72	Totaal	f 76.225,72

van het Veteranen Legioen Nederland, waar hij andermaal in een hoofdbestuurfunctie werd gekozen tot hij daarvoor in 1972 bedankte. Ook heeft de Stichting Nationale Landstormcommissie aan hem nog steeds een gewaardeerd bestuurslid. De Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap mocht hem in 1966 als secretaris in haar bestuur verwelkomen dank zij de aandring van de toenmalige voorzitter, luitenant-generaal Couzy. Zijn vrees dat de functie relatief veel tijd zou vergen, werd wel bewaarheid: de ledenadministratie liet voorshands wel het een en ander te wensen over, de voorbereiding van de verschillende lezingen kwam vrijwel geheel op de secretariële schouders neer en de nasleep van de lezingen in de vorm van het op schrift stellen van de discussies — met de voor de vervolmaking daarvan noodzakelijke correspondentie — vormden in feite een te zware belasting. Die werd goeddeels verlicht toen het bestuur werd uitgebreid met een tweede secretaris (Ikol Albarda), maar de hoeveelheid werk nam anderzijds weer toe toen zijn inspanningen moesten worden gericht op het instellen van de door de Koninklijke Vereniging begeerde bijzondere leerstoel in het militaire recht aan de Universiteit van Amsterdam. Voor de goede orde behoort hier te worden vermeld dat de geschiedenis van deze bijzondere leerstoel voor een belangrijk deel niet had kunnen worden geschreven indien niet mr. Haitsma Mulier zo loffelijk als drijvende kracht had gefungeerd. Het departement van defensie en de Koninklijke Vereniging waren het eens, en de Universiteit van Amsterdam stond er welwillend tegenover, maar de stormachtige jaren van de „vermaatschappelijking” van de wetenschappelijke vormingsinstituten — de jaren van de Maagdenhuisbezetting en de daarop volgende chaos — deden de zaak op de lange baan geschoven worden. Het was met name de thans scheidende secretaris die het geheel in beweging wist te houden en die mitsdien de essentiële schakel vormde tussen de militaire wereld en de mannen van de wetenschap. Die taak vervulde hij andermaal met succes toen er een soortgelijke touwtrekkerij begon na het overlijden van de

eerste hoogleraar prof. De Graaff, en er dikke dossiers werden bijeengebracht door een commissie van hoogleraren, stafpersoneel en studenten van de inmiddels gedemocratiseerde universiteit. Nog steeds treedt hij — in die kwaliteit uiteraard zeer moeilijk te vervangen — op als voorzitter van het Curatorium van de Bijzondere Leerstoel.

Het is eigenlijk verbazingwekkend dat zijn burgerlijke loopbaan van al zijn verenigingsactiviteiten kennelijk zo weinig schade heeft geleden. Als lid en geruime tijd voorzitter van de Verzekeringskamer heeft hij van 1962 tot 1971 bewezen dat zijn capaciteiten ook elders waardering verdienden. Dat hij daarnaast nog tijd en gelegenheid vond om zijn echtgenote terzijde te staan in de beide door haar toedoen in het leven geroepen stichtingen — de Stichting ter Eerbiediging en Bescherming van Menselijk Leven, en de Stichting Voor Kind en Moeder een Thuis — is tekenend voor de voorbeeldige werkkraft die hij ook na zijn pensionering nog is blijven ontwikkelen.

De Koninklijke Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap is haar scheidende secretaris zeer veel dank verschuldigd voor het vele dat hij ten behoeve van een goede gang van zaken gedurende de afgelopen tien jaren heeft verricht. Die dank hier in het verenigingsorgaan uit te spreken, en mitsdien voor de historie vast te leggen, was het oogmerk waarmee deze uitgebreide beschouwing werd gewijd aan de merites van mr. J. H. P. V. Haitsma Mulier, reservesekolonel der artillerie titulair b.d.

Hem van harte te danken namens leden en bestuur is mij een eer en een voorrecht. Gaarne doe ik onze dank vergezeld gaan van de oprechte wens dat het hem gegeven moge zijn nog vele goede jaren te beleven aan de zijde van zijn echtgenote, wier gezondheidstoestand mede aanleiding vormde — helaas — tot zijn besluit zijn zeventigste verjaardag te beschouwen als de mijlpaal aan het einde van zijn bestuurslidmaatschap. Het ga u beiden nog lang zeer wel!
C. KNULST, voorzitter

Bijeenkomst te Den Haag

donderdag 16 december 1976

In samenwerking met het Nederlands Genootschap voor Internationale Zaken kon op bovenvermelde datum een gerenommeerde spreker worden aangetrokken die in de vergaderzaal van het Hoofdkwartier van de Koninklijke landmacht voor de leden en introducés van beide verenigingen een lezing wilde houden.

Prof. dr. Curt Gasteyger, hoogleraar aan het Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales te Genève werd voor de aanvang van zijn lezing welkom geheten door de voorzitter van de Koninklijke Vereniging, die uit erkentelijkheid voor de door het Genootschap geleverde inspanningen de leiding van de avond overdroeg aan *ambassadeur Boon*, de voorzitter van het Genootschap.

Ambassadeur Boon. Ladies and gentlemen. It is my privilege to introduce to you professor Gasteyger and I am very glad that so many of you have

come to listen to him. Professor Gasteyger is now professor at the prestigious Institut des Hautes Etudes in Geneva. Before coming back to his own country, he has been associated in various capacities with the Institute of Strategic Studies, the Atlantic Institute in Paris, and other prestigious bodies. He told me that he has been absent from Switzerland for fifteen years and he has now come home in the centre part of Europe, which is, I believe, an excellent place to study the subject of his lecture tonight: Europe and the future of communism.

You came to listen to him and not to get a lengthy introductory speech. I hope that the speaker will forgive me if I do not expand on his very meritorious and interesting biography, and only limit myself to welcome him here and to seek him to the podium.

Europe and the future of communism

Prof. Dr. C. Gasteyer

professor at the Institut Universitaire des Hautes Etudes Internationales, Geneva

It is in fact an extraordinary and profoundly troubling fact that thirty years after the war, after a successful policy of containment and in the midst of an East-West 'rapprochement' — or if you like 'détente' — an essential topic and cause for anxiety in the Western political debate should again be the possibility of communist take-over in Western European countries. Apparently the spectre of communism which Karl Marx depicted in his 'Communist Manifesto' in 1847 has not yet come to rest. Rather, it seems to haunt Europe again albeit in different guise and under greatly different circumstances. Still there it is, and one might well wonder whether European politics have not turned full circle by reviving the ghosts if not in 1847 then those of 1947.

Ever since the Italian communists' offer to participate in a coalition government (signore Berlinguer's *compromesso storico*), the overturn of the Salazar regime in Portugal, with his attendant danger in communist take-over, the progress of the united left in France (on the basis of the 'programme commun'), and the growing political and social unrest in post-Franco Spain, ever since then the debate about the future of communism in Europe has gathered momentum. The chances and risks of what is now significantly called Euro-communism have become a hot issue, its geographic ramifications and political implications go far beyond the boundaries of individual states. It threatens to become a decisive issue, not only on the domestic level of these individual countries, but also within Western Europe and, I would add, also possibly within Eastern Europe.

It is here where we find the link between Euro-communism at the one hand and the future of détente on the other. Euro-communism is a significant expression of the fluidity of the present

political and social situation in Western Europe. It is, I think, also a fruit of détente. Euro-communism has become possible also because there is détente. Major domestic developments, such as communist participation in power, are bound to affect European security and they are bound to affect East-West relations as well. So the first question I would address myself to briefly is: what is Euro-communism; the second one is: is Euro-communism inevitable?

We will have to start by saying that Euro-communism, as it is so loosely called, is a misleading term. This can be demonstrated by the mere fact that the Japanese communist party has a long time ago developed ideas that come very close to those that are now attributed to some West-European communist parties, in particular the Italian, the Spanish and the French communist parties.

Perhaps the only possible common denominator of these so called European communist parties is that they are — to a different degree — moving away from Moscow. However small this common basis may appear, it is of considerable political importance for Moscow, for West European communists themselves and for the communist movement as a whole.

In looking for criteria by which to determine where the individual communist parties stand in this process of national emancipation I suppose we can basically find four criteria by which we may distinguish between these various communist parties:

1. their attitude to communist doctrine as defined by the Soviet party;
2. their attitude towards society, and the role of the communist party within that society;
3. their attitude towards the European community and towards the NATO alliance;

4. their attitude towards Moscow and its leading role within the communist movement, or whatever is left of it.

By applying each of these criteria to the individual parties, we can detect considerable differences among the Italian, the Spanish and the French as well as other communist parties that want to join the mainstream of this Euro-communism trend.

Take for example the discussion about the dictatorship of the proletariat: it is in France much more of an opportunistic nature than it is in Italy where it practises on very fundamental differences of use about the dictatorship or the leading role of the communist party in Italy. We also know that the Italian and the Spanish communists are basically in favour of strengthening the European communities; at least they are conditionally in favour of remaining in, or maintaining the Western alliance. The French communists are the 'Gaullists' among the European communists. They are against further European integration, they are also against any rapprochement of France vis-à-vis the Western alliances, and thus form a kind of unholy alliance with the French Gaullists.

It will be very interesting to see whether and to what extent these various West European communist parties will define a common platform for the election of a European parliament. Because after all that is what they will have to do like all other West European parties. It is hardly surprising, but nevertheless worth noting, that what has changed least in these communist parties and their attitude, is their internal structure. We find here a basic contradiction between their assertion of democratic pluralism outside the party and the assertion or maintenance of democratic centralism and strict discipline within it. It is a contradiction which so far even the Italian party has not resolved, although we know that there are trends to change its internal organization as well.

Let us now look at the present situation and future evolution of the European communist parties, which must be seen first as a function of the political situation within the individual countries. They in turn are influenced by, and shaped to, the overall social economic development of Western Europe and its society in general.

The rise of Euro-communism is not a proof that communism has a brilliant future in Europe, not even in Southern Europe. Occasional communist electoral successes notwithstanding, it is fair to say that Europeans are no more pro-communist — and in most cases even less so — than twenty or thirty years ago. They are definitely less sympathetic towards the Soviet-Union than they were at the end of World War II. In most countries communist parties have withered into insignificance. Where they have participated in government (as for instance in Finland or in Iceland) they have, on the whole, respected the rules of democracy.

For a number of special circumstances Portugal is so far the only country where the communists attempted to seize power by force and subversion. After the 1974 revolution they emerged as the only well organized group, with strong outside (that is mainly Soviet) support and faced with a socially explosive situation that only waited to be exploited. And yet they failed. They did so not only because of serious tactical errors and miscalculations. They failed also because their credentials as a democratic party were as suspect as was their claim to be genuine Portuguese. Their performance at the elections in 1976 showed them as representing a mere 15% of the population, with a slight increase in the later communal elections. It is hardly a figure that, given the circumstances favourable for communist take-over, would suggest an irresistible move towards, and sympathy for, communism in Portugal.

Interestingly enough, the Spanish communists are believed to rally, if admitted to elections, about the same proportion of the electorate as in Portugal, i.e. around 15% of the votes. But the overall political situation in Spain is vastly different from that in Portugal. By joining the Euro-communist movement, by advocating a pluralistic socialist model that would correspond to the requirements of Western society and by taking a highly critical and independent stand against Moscow, the Spanish communists have shown themselves more skilful and more flexible than their Portuguese comrades. Until recently their main channel of influence seemed to go through the syndicates (the 'comisiones obreras') and partly through the middle ranks of the officers' corps. That is an interesting fact because we find

a similar situation in Portugal as well as in some other countries. In France, finally, the percentage of communist votes has declined over the last years from something like 23 to 21% at the last parliamentary elections in 1973. Thus only in Italy we observe a steady advance of the communists. The last elections in June 1976 may be considered to be a breakthrough. Whether the steady advance can be brought to a halt depends not only on the political acceptability of the communist party itself but possibly even more so on the performance of the democratic parties both inside and outside government.

And it is here that we find at least part of the answer to our second question, namely whether the rise and the success of Euro-communism are inevitable. There is, of course, no ready-made and generally applicable answer to this. This may be a reflection of Europe's present political disarray. But by simplifying a highly complex issue I think we could probably venture to say that the chances of Euro-communism depend on two correlated facts: first, on the role a communist party can, and I would even add: perhaps even *must* play, in the social transformation or modernization of over-aged societies or outdated political institutions; and, second, on whether such a reforming function can be fulfilled by other, democratic forces. In other words, given the vast diversity of national societies in Europe — from progressive Scandinavia to conservative Spain — there are inevitably different requirements for social change to be fulfilled by different parties (or other organized political forces). The question whether this should include communists is at the centre of the current debate in Europe.

Communist participation could indeed become a serious possibility where the Party is not in competition with a rival of democratic credentials who can credibly demonstrate that he is able to assume such a 'reforming function'. In many cases this would be a socialist party. As a rule one can therefore say that wherever the communists find themselves confronted with a strong socialist party as a democratic alternative to the existing regime, their chances of success are slight. This is true for practically all countries of North-West Europe. In France and in Italy, on the other hand, the weakness of a traditionally splintered socialism makes the strength of the communists. It has more

often than not left them with the claim of being the only real opposition force on the left. Interestingly enough, the votes of the French communists declined at the very moment when, after long periods of infighting and rivalry, the French socialists began to re-emerge as the force in opposition with the fairest chance of success. Provided that this process of socialist consolidation lasts and — and that is probably the most difficult thing to do — Mitterrand will not be embraced by the communists to such an extent that his freedom of manoeuvre is extinguished, it would seem that it is the socialists rather than the communists in France, who will prevail over their leftist running-mate. In the same way one can attribute the failure of the Portuguese communists as much to the convincing performance of the socialists as to their own communist rigidity and outside dependence.

Seen in this light, Italy is surely the most urgent, though not a unique case. Not unlike Portugal and Spain — and in some respects even France — the Italian state is a 19th century state trying to survive into the 20th century. Like the others it has preserved a hierarchically structured society with a long Catholic and conservative tradition and a relatively small basis for a solid 'bourgeois' middle class. Today the communists in these countries aspire to assume the role the socialists played in the late 19th and the early 20th century in the Northern part of Europe, but have failed (or been prevented) to play in the South. The Italian communists claim to fulfill a function on which any democratic system rests and from which it draws its capacity for regeneration and reformation: the existence of an opposition that is capable of acceding to government if the electorate so chooses. As long as this is so, communist parties — or, if you like, Euro-communism in the way I defined it — will remain a serious political force in some Southern European countries. They have to be reckoned with, and these countries themselves, Western Europe as a whole and the Alliance should find ways and means of coping with them.

The communist parties' role is also a reflection of the overall evolution of Western society in general. This leads me to my second point, namely the question to what extent is in fact the future of

Euro-communism determined by the future of the evolution of Western European society? One brief remark on this: by simplifying somewhat we can probably say that we are observing a general decline of marxism-leninism as an organizing model, capable of managing highly industrialized societies. The kind of communism which was established in the Soviet-Union, was possible only on two conditions. It was possible in a basically pre-industrial country as was Russia after the First World War. And it was possible mainly because it was imposed by force and with totalitarian methods. This latter point is surely relevant where the Soviet communist model was imposed on Eastern Europe. It is a model that has failed, even in the Soviet-Union. It has not succeeded in organizing the Soviet-Union into an efficient, highly industrialized society. It is even less a model that would in any way be attractive to West European communist parties, let alone to West European society. Quite to the contrary, we are watching a kind of reverse movement, reflecting a basic change in the role of West European communist parties. Whereas immediately after the war these parties were the loyal instruments by which the Soviet communist ideas were infiltrated into the West, they are now carrying some Western concepts into the East.

This leads me to the second part, namely the link between Euro-communism and détente. Looking at the Soviet attitude towards this phenomenon of Euro-communism, we can see that the Soviet-Union finds herself in a very difficult dilemma, as she must decide on how to deal and cope with it. She has, I would suggest, three possibilities. First, she can ignore Euro-communism. Second, she can dissociate herself from it, and third, she can support it.

Ignoring Euro-communism does not seem possible any longer, certainly not after the conference of European communist parties in Berlin in the summer of 1976. Evidently what the Soviet-Union has been doing ever since is to play down the more controversial aspects of the declaration which these communist parties adopted in Berlin and rather to emphasize those aspects which highlight the unity and the solidarity of the communist movement. That the Soviet-Union can dissociate herself from the communist parties seems an equally impossible alternative. It would be

tantamount to deny any assistance to precisely those forces in whose name the communist party of the Soviet-Union itself is ruling Russia and Eastern Europe. It would mean denying a support to the working class, which after all, according to the textbook, is the backbone of the communist parties in Western Europe as everywhere. By not openly acclaiming the progress of West European communist parties, Moscow would have either to admit that it considers these parties as heretics, and therefore not worth of support — like the Yugoslav and even more so the Chinese — or by dissociating herself from them, which in turn would mean to put her own (Soviet) state interests before those of revolutionary (which in fact the Soviet-Union has always done).

At least in theory Moscow must give support to the communist parties in Western Europe, however heretic they may seem. In the short term the Soviet-Union may even gain from such a support, because an advance of communism, even of European communists could seriously disrupt the fabric of Western Europe as well as that of the Alliance. However, the Kremlin has also some doubts about the long-term effects of such a support. Such a support could have very considerable implications for East-West relations in general and the Soviet-Union, which after all profits much if not all from détente, in particular. The Western economic, technical and financial assistance to the Soviet-Union is surely one of the primary interests the Soviet-Union would not like to jeopardize (by supporting West European communist parties and thus antagonize Western governments). Whatever illusions may prevail in some Western capitals, the Soviet leaders know that détente is 'reversible' (cf: N.McInnes — *Euro-Communism*. Washington Paper (1976)(37)). More than anybody else, they would have to pay if détente were reversed and East-West relations broken off. Therefore, by insisting on Soviet support a European communist party may force the Soviet-Union precisely to choose between proving that she would be prepared to pay this price in terms of détente and breaking off profitable relations with West European governments, or else to admit that the Soviet-Union does in fact give preference to her profitable relations with the capitalist governments. She would then demonstrate that the marxism she proclaims is a myth, and that her

proletarian internationalism is a mere cover for pursuing her own Soviet state interests.

Now we could foresee a very considerable impact which Euro-communism has or will have on Eastern Europe. There are few if any topics where the impact of domestic change is so closely related to détente and East-West relations as is the future of European communism and the Soviet reaction, or non-reaction, to it.

Let me now go over to one aspect which is of general concern because it affects the future of détente. I am referring to the Soviet military build-up. There is possibly no visible link between Euro-communism and the stupendous military build-up of the Soviet-Union in recent years. But there is a link, first between this huge investment in armaments of the Soviet-Union on the one hand, and the failure of the Soviet-Union to be anything than just a military superpower on the other, I think there is a link between the growth in armament and détente, or rather the doubts one may have about Soviet understanding of détente. The common denominator for both is the question, why the Soviet-Union feels compelled to undertake such costly efforts in armament. If she has good reasons for it, she does not say so. It is precisely this secrecy, this lack of transparency, which lies at the roots of growing Western uncertainty as to Soviet capabilities and possible intentions.

We can think of some reasons which could help us explain this Soviet armament policy. Some of these reasons are even pertinent. They could be convincing if put forward in a proper way. The Soviet-Union, seen from Moscow, does live — or thinks she lives — in a basically hostile world. Looking at a world map and starting with China, proceeding onto Japan, South East Asia, Australia, via the Middle-East to Latin-America and Western Europe, one would be hard put to find many real friends of the Soviet-Union. The only major exception is India. And even the East European countries can hardly be called reliable friends. So from that point of view the Soviet-Union does feel surrounded by a basically hostile world. The way to cope with it would be more armament. Furthermore, the Soviet-Union may find in such a major arms build-up a compensation for her weakness in non-military fields. In addition there is Moscow's eternal suspicion of the reliability of

its East European allies, prompting it to maintain its military hold over them, and increase it should the erosive effect of détente require so. But none of these reasons is officially admitted. If so, they would depict the Soviet-Union in a rather unfavourable and exposed position, sharply contrasting with her own assertion of being a dominant power in world politics, surrounded by allies of unquestionable credentials and with a population that is constantly reassured of Soviet strength and superiority.

To admit that, contrary to these assertions, the Soviet-Union lives in a hostile world, has to compensate with military power what she lacks in other fields, and cannot fully rely upon the East European allies, is certainly asking too much of any Soviet leader.

Conversely, the only explanation actually given for Soviet armament is likely to be counter-productive. This explanation points out that détente has become possible not primarily by mutual consent between East and West, but because the Soviet-Union and the Warsaw-Pact have acquired a degree of political, economic and military power that has compelled the Western countries to first respect this power and then to agree to an accommodation with it, i.e. agree to détente. In essence such insistence on the value and effect of military power amounts to what might be called a 'policy of strength in reverse': in other words, it is now the Soviet-Union (and no longer the West) which tries to wring political concessions out of military strength.

In Soviet eyes there is a link between an ever more visible military strength on one hand and détente on the other: if in fact the former is so essential to the latter, it means that it is considered to be now a pre-condition (or 'Geschäftsgrundlage') for the continuation of détente. Kissinger was probably only partly right when he said that the Soviet-Union is accumulating military power without really knowing why, without really having any specific purpose for it except that this military power at some point in time may come handy. One may find this purposelessness, if I may call it so, of the Soviet military build-up possibly even more worrying than any military build-up with quite specific, visible and explainable objectives. We have tried to give one explanation for it, in putting it in relation with détente. Nevertheless

there remain other elements for which we do not yet have a satisfactory explanation. The first one is that the military arsenal now being deployed by the Soviet-Union must have been decided upon not yesterday and not the day before yesterday. Allowing for a lead-time of some six to eight years between the decision to build a specific weapon and its actual deployment, we must assume that most of the new weapons which are now appearing in Eastern Europe and elsewhere, must have been decided upon in the late sixties. In other words, this is precisely the time when the Soviet-Union made a major move towards détente, and decided its peace-program in terms of opening up some initiatives towards the West that are symbolized by the more or less success of German 'Ostpolitik'. In other words, we have a very strange coincidence on the one hand of deciding in favour of détente — a Western orientated opening-up course — and on the other hand we have the apparent decision for this major arms build-up with results we are witnessing today. That would be the first aspect, which I find at least interesting if not to some extent troublesome or confusing.

The second aspect relates to one specific weapon most of us know about, at least in general terms, namely the introduction of the new SS-X-20 missile, a mobile rocket with several warheads that can be used for strategic purposes and is being deployed in Western Russia. It is apparently introduced without the necessary reconsideration of its potential political impact on Western Europe. In other words, the deployment of this particular missile, which is directed at targets in Western Europe and can even reach the shores of Northern Africa — this is not an uninteresting fact — the deployment of this particular rocket seems to serve narrow Soviet security interests while being divorced from the wider political context within which it takes place. And I find it worrying that we still seem to live in an age in which you may introduce new weapons without due consideration of the political impact they can have on the other side.

The third element, which I find to some extent of concern and troubling, relates to the fact that for the first time Soviet military power is becoming visible, not just to the countries directly contiguous with the Warsaw-Pact area but to all West

European countries, be they Norwegians, Danes, Dutch, British or Italians. In other words, the expansion of the Soviet Navy into waters in which it had not been present so far, makes the deployment of the Soviet power for the first time literally 'feasible' to countries whose population had so far never really thought of the Soviet military build-up as something very concrete.

The fourth aspect is that, in emphasizing so much military strength, the Soviet-Union indirectly admits that she needs military strength more than any other power for her internal and external security, for her self-assurance as well as for her recognition as a super power. The Soviet-Union is after all a super power in no other respect than the military one.

Now all this taken together is likely to provoke Western reaction. That is why I suggested that this emphasis on armament might in the end turn out to be counter-productive for the Soviet-Union. A number of reasons, some of them rather good ones, could be thought up for the Soviet build-up. But one does feel troubled by the various facts I just have given, because they show that no due consideration is given to their political influence and impact on the Western side.

At the same time this military build-up puts serious limits to genuine détente. As long as the feeling of inner weakness and outer vulnerability compels the Soviet-Union to stress the military dimension of its security, she will not be able to make major concessions to the West, however much she would like to reduce the extremely heavy burden of her defence expenditure. And that, unfortunately, must make us rather sceptical as to the outcome of the Mutual Balanced Force Reduction negotiations in Vienna.

We have shown the considerable vulnerability of the Soviet-Union to such phenomena as Euro-communism, with which she seems able to cope only as a state defending its narrow national interest, and with which she seems unable to cope as a society open to political pluralism and capable of ideological reform herself. And it is as if to prove this basic weakness, that the Soviet-Union is in fact reacting to the challenge of détente and its offspring Euro-communism by tightening its political and military control over Eastern Europe; as if to seal it off from the

eroding and desintegrating effects such a challenge of détente and Euro-communism can have, and to some extent does have, on the cohesion of the Warsaw-Pact.

It would be a final irony in all this if communism itself, in the shape of its West European branch the Euro-communists, were to put its one time supporter and protector, the Soviet-Union, to its yet hardest test by revealing the utter

fragility of the socialist motherland, which knows little other defence to this challenge than to hide behind an ever mounting barricade of armament!

Mr. Chairman, I would conclude by saying that the future of communism in Western Europe, and the reaction it finds in Eastern Europe and by the Soviet-Union, is therefore also of decisive importance for the future of the entire continent.

☆ . ☆ ☆

Als aanvulling op het gestelde in zijn lezing verzocht prof. Gasteyger de navolgende passages te willen opnemen, ontleend aan een door hem in *Europa-Archiv* gepubliceerd arti-

kel. Deze citaten zijn bedoeld als nadere verheldering van het gestelde over de redenen welke de Sovjet-Unie zou kunnen hebben voor haar toenemende machtsontplooiing. Red.

Der Entscheid über die gegenwärtig von der Sowjetunion neu eingeführten Waffen muß — rechnet man hierfür den üblichen Zeitraum von etwa sechs bis acht Jahren — Ende der sechziger Jahre gefällt worden sein. Er fällt damit ziemlich genau mit jener Wende zusammen, die die sowjetische Außenpolitik nach den Ereignissen in der Tschechoslowakei im Sinne einer Öffnung nach Westen vollzog. Selbst wenn manches dafür spräche, daß es die Unrast in Osteuropa und der Konflikt mit China mehr noch als die Vorbereitung einer starken Verhandlungsposition waren, die Moskau zu solch massiver Aufrüstung veranlaßten, so bleibt das zeitliche Zusammentreffen beunruhigend: einmal weil dabei offenbar die langfristigen Auswirkungen auf das Ost-West-Verhältnis nicht oder nicht ausreichend bedacht wurden; zum anderen weil keineswegs gewiß ist, ob sich trotz der laufenden Phase der „Entspannung“ ein ähnlicher Vorgang nicht wiederholen könnte.

Daß die Einführung neuer Waffen ohne eine hinreichende Beurteilung ihrer politischen und psychologischen Wirkung im Ausland erfolgt, zeigt wohl am eindrucklichsten die Dislozierung der neuen SS-X-20 Rakete. Mobil und deshalb weniger verletzlich, mit mehreren Gefechtsköpfen ausrüstbar, verstärkt sie die seit langem im Westteil der Sowjetunion stationierten Mittelstreckenraketen. Wie diese fällt sie weder unter SALT II noch unter die MBFR-Verhandlungen; auch sie richtet sich vornehmlich gegen Westeuropa und kann darüber hinaus noch weite Teile des Mittelmeeres bis hin nach Nordafrika abdecken. Ihre militäri-

sche Wirkung erhält damit eine politische Dimension, von der wir nicht wissen, ob und wie weit sie von sowjetischer Seite mit einkalkuliert wird. Nicht auszuschließen ist jedenfalls, daß es sich hier um jenen typischen Fall überholter Rüstungspolitik handelt, bei der die Genugtuung über die Verstärkung der eigenen Verteidigung die damit verursachte Verunsicherung der Gegenseite mit allen zu erwartenden Rückwirkungen übersehen läßt. Derartige Fehler wurden auch von westlicher Seite begangen. Im Fall der sowjetischen SS-X-20 kommt allerdings erschwerend hinzu, daß ihre Einführung mit der KSZE-Periode zusammenfällt und ihr auf westeuropäischer Seite nichts Gleichwertiges gegenübersteht. Das Risiko, daß sich Westeuropa zusätzlich und unnötig bedroht sieht, wird offenbar in Moskau — bewußt oder unbewußt — in Kauf genommen.

Die Sowjetunion wird falsche oder allzu negative Deutungen ihrer Rüstungspolitik hinnehmen müssen, solange sie sich nicht zu einer größeren Transparenz hinsichtlich deren Motive und Ziele entschließt. Bis dahin wird das sich nur aus bruchstückhaften oder einseitigen Erkenntnissen formende Gesamtbild der Sowjetunion jenes einer militärisch weit ausgreifenden Großmacht mit imperialen Zügen bleiben müssen. Es ist ein Bild, das viele Europäer nur mit Mühe und nicht ohne Unruhe mit einer an Entspannung und Status quo orientierten sowjetischen Politik vereinbaren können.

Europa-Archiv (1977)(1)

Discussie

De heer Groeneveld. We noticed in various Western countries a great inclination to cut down on their armaments, as here in Holland in the first place, and in England. In America there are also rumbles. What is the reaction of the Soviet-Union, or what do you think her reaction will be?

Prof. Gasteyger. Well, I suppose the Soviet-Union will be rather pleased. That is probably the short answer to this. But in a more serious way, first of all I would say that, if you look at the overall figures — and I am basing myself on *The Military Balance*, published by the International Institute for Strategic Studies — you can see in fact that NATO defense expenditure has not really gone down very considerably but has basically remained on somewhat the same level. The second factor of course is, and you know it as well as I do, that we still seem to be able to afford because of duplications and because of lack of standardization. I do not know the exact figures, but if I am not mistaken the Western allies waste something between five and fifteen billion dollars because of lack of standardization and rationalization. I think we should not worry too much, for apparently the pressure on the governments to do something about it is not yet strong enough. In my opinion it would be unwise to run down or reduce on defense expenditure, but secondly we should try to make better use of the money we spend and by doing so we might probably get better results too.

De heer Koers. Could you please elaborate a bit on the situation of Yugoslavia, and give us your personal views on the latest Brezhnev-Tito talks?

Prof. Gasteyger. This question was bound to come, and in a way I was prepared for it. For several years now Yugoslavia has been up our minds, mainly because Tito still has not disappeared from the scene. As long as he is alive the question of what is going to happen to his country will keep us busy; even more so once he will be gone. The objective of Brezhnev's visit has undoubtedly been to get Tito to give more access to the Yugoslav port-facilities. I can only say that this was to be expected. The Soviet-Union is, particularly in the Mediterranean — but not only there — still in what we call 'an acquisitive state'. She still tries to acquire port-facilities, facilities in general, for her ever growing navy wherever she can find them. This is true for the Mediterranean: the Soviet Navy there is basically still present in the East Mediterranean and it is to be expected that she will try to move further westward. This is also true for all kinds of other oceans where the Soviet-Union is trying to do precisely the same. Hence it was perfectly expectable that she should try to get more port-facilities in Yugoslav ports than she had been allowed so far, and the fact that Brezhnev tried was hardly surprising. What under the present circumstances might be surprising is that, when his intervention did not succeed, he let it be after Tito's refusal and did not persuade. The matter may become more serious if there is to be trouble in Yugoslavia, especially in the event of Tito's death. I foresee that what will happen then will be the following. First of all much depends on the way the succession of Tito is regulated, whether that assures some rather smooth transition of power towards, probably, some form of collective leadership.

This is what usually happens when these big men die. Then we will have no real internal trouble, and that is the thing we can only hope for. Secondly it will depend on the way the succession will in fact develop. And thirdly it will depend on the attitude of the West. I suppose if we do not know what to do, then we should certainly not tell the Russians. Of course it will be extremely difficult for the Western allies to get involved in a situation in Yugoslavia and undertake anything really significant against a possible Soviet intervention, but it would be very unwise to let the Russians know. Even worse still to tell them in advance — as somebody recently did — that we do not intend to do anything at all. My contention is that, because the West has given the Russians 'carte blanche' as far as Czechoslovakia was concerned, it certainly influences to a considerable extent the very split division of opinion within the Kremlin leadership. There the balance was tipped in favour of those who said 'since the West is not going to do anything, we might as well intervene'. Something similar might apply to Yugoslavia: if the West says — or makes it clear — that it is either unable or unwilling to do anything about Yugoslavia, that will surely make it much easier for the Russians to do something which in the end we might regret. So I think that while the Yugoslavs on the whole keep begging us, we should not talk too much about this possibility of Soviet intervention, for it does make it more difficult for the Yugoslavs to cope with that problem.

De heer Heny. What is your opinion on the consequences of the negative balance of trade of the Soviet-Union vis-à-vis the capitalist countries?

Prof. Gasteyer. This is indeed a case which seems to worry quite a number of Western people, and rightly so. We now have an accumulated debt of not just the Soviet-Union — that might be considered as a least worrying case perhaps — but of the East European countries, amounting to something like forty billion dollars. Now it is possible of course to argue, as the Soviets pointed out very politely, that the accumulated debts of Great-Britain, or Italy, or other countries exceed by far these obligations of several socialist countries whereas nobody seems to bother about that. Secondly they say, we have so far always paid our debts; it is not our solvency which should be doubted, because so far we have been excellent debtors. The whole record shows in fact they are. But then the Soviet-Union perhaps is of a different category, so the question remains to what extent will the East European countries be able to repay their debts. There I am rather pessimistic, looking at the present economic situation in most of the countries concerned and anticipating the impact of a further increase of oil prices on their economy. I think we will, within the next few years, find ourselves in a far more difficult situation, especially because it seems to me that the indebtedness may still be growing. So sooner or later someone will have to decide to what extent we are going to put up with this present trend. The only argument against stopping or reducing trade is, that a considerable number of Western businessmen believe that in a period of Western recession it would be rather useful to at least continue to trade with the Eastern European countries.

De heer Doornik. Do you consider the Soviet-Union to be so realistic as to recognize that establishing worldwide communism is impossible? Did she step down from her original objectives or does she still adhere to the wider scope of her early intentions?

Prof. Gasteyer. I think I could dare to give you a quiet night by saying that I am convinced that the Russians are not as unrealistic as many of us have thought them to be, hoping and

expecting to be able one day to conquer the whole world. Imagine what a terrible burden that would mean to them. And moreover, where would they get their wheat from? But, to be more serious, the Soviet foreign policy is moving by targets of opportunity. Whereas the opportunity is offered, it surely would be bad policy not to take advantage of it. Therefore it is my opinion that how far the Soviet-Union may get in building up and improving her position as a super power will very much depend on the reaction and overall policy of the non-communist and non-Soviet powers, in particular those of the West. And that is why I am more worried about the policy of the West than I am about the policy of the Soviet-Union. Thus far the Soviet-Union has always stopped or withdrawn whenever she met with strong Western opposition or resistance. But if there is no practical 'Realpolitik', she would be stupid not to exploit that stroke of luck.

De heer Van Oosterwijk. I wonder what will be the consequences now that the European Community has decided upon a two hundred mile fishing zone, in fact prohibiting the Russians from fishing there. Will that lead to a dangerous confrontation or do you expect the Soviets not to recognize the authority of the Community?

Prof. Gasteyer. This question raises a number of more general questions about the future of territorial seas and fishing zones, a problem which is not just limited to Western Europe, the European Community and the Soviet-Union, but is rapidly developing into a global problem. Since the laws of the sea have so far failed to yield any visible, concrete results, I fear we are in for very considerable trouble, even within the Alliance, as we all know: the fight or struggle between Iceland and Great-Britain shows that even within the Alliance it turns out to be very difficult to avoid a direct crash on the issue. The same may very well be true between the European Community and the Soviet-Union although, judging from what I have seen so far, the Soviet-Union has been relatively reluctant

or hesitant, possibly because she herself is acting along the same lines in other parts of the world, so eventually she may find herself in the same situation as the EEC. What kind of effects this is going to have on Soviet-EEG relations I cannot prophesy. It could work the other way around, namely that the Soviet-Union will now eventually do what she anyway could not be intimidated into, i.e. recognizing the EEC. Beyond that I really would not go. I do trust myself in talking about the Soviet-Union, and I may even be talking about the Soviet Navy; but, being a Swiss, from a country that has neither a fleet nor a fishingproblem, I do not consider myself to be competent on this issue.

De heer Visser. That the Western European communist parties are moving away from Moscow seems to me to be too general a statement. I thought that this moving away was more due to questions of national independence, and that the quarrels mostly had an ideological overtone, so that in the field of international politics and international proletarian solidarity we observe on the contrary a closing-in. Take for instance mr. Berlinguer's statements over the last few years: he is always stressing the international co-operation with the Soviet-Union. I would like to hear your comment on that. Another question is whether you really believe that the Western communist parties, who are not at the same level, could really break with the Soviet-Union in its capacity of the centre of socialism: would a possible breaking away as renegates, deviationists or whatever they would be called, not lead them into an awful position of isolation between the People's Republic of China and the Soviet-Union?

Prof. Gasteyer. As to your first question, I am grateful that you did mention part of an answer already: the moving away being a sign of more national independence. That is precisely what is the important thing. In overall declarations and proclamations you may still say that you maintain the solidarity with the Soviet-Union and the overall co-operation with the working classes.

But what does that mean in practical terms? It does mean very little if anything to the Italian communist voter in Rome or in Southern Italy. You can have his international solidarity with the Soviet-Union, so to speak, for one lira. What really imports in terms of practical policy is not the proclamation of international solidarity or co-operation, but what a given communist party on the spot is doing in terms of local government, in possibly participating in the individual national government. So — and from that point of view I would agree with you — it shows to some extent that the communist parties still find it difficult to break any kind of link or relation with the Soviet-Union which is in a way the umbilical cord that will sooner or later have to be cut in order to have the parties concerned accepted as genuine national parties that are independent from Soviet supervising. Now that is a difficult process of which I do not know to what extent it will eventually succeed. I imagine that these communist parties will have to adjust themselves to the requirements of their local voters and not to those of the Soviet-Union, and thereby will abandon for their internal development the so-called Soviet model. Their moving away from the Soviet-Union thus seems to be almost inevitable. But whether they do feel isolated since they no longer touch the Kremlin leaders' helping hands I do not know: quite frankly I cannot have a very great pity if they do! They probably simply have to learn to live on their own, and we could only welcome if they can. We have already seen quite a number of splinter groups that have taken the steps of separating themselves from the Soviet dominated communist world movement, and obviously it has not done them any harm: on the contrary they have manifestly been better accepted by the local population, because — as I mentioned earlier — the Soviet-Union as a political or social model is in no way attractive to almost anybody sensible here in Western Europe.

De heer Zonnenberg. Are you familiar with the ideas of your East-Berlin colleague professor Robert Have-

mann, with whom I discovered a certain consensus during your lecture? In one respect I find him to deviate from you, and that is where he judges the German Democratic Republic still to be the best one of both German republics. My second question is: what is your opinion on the future of the Vienna negotiations, now dragging on for years already, on the subject of the Mutual Balanced Force Reductions, on the possible outcome of which we read the most contradicting reports in the press.

Prof. Gasteyer. As far as the first question is concerned I can be very brief. What do you expect professor Havemann to say as long as he lives in the DDR? He most certainly finds himself in a very awkward situation and he has recently once more witnessed what happens to those who are critical of the regime: they are expectorated very easily. Now I may recall what Stephan Heim, another East-German intellectual, said about the 'Ausbürgerung', the expectation of Biermann: 'Wir müssen vorsichtig sein daß sich die Ausbürgerung bei uns nicht einbürgert!'. It depicts the very delicate position people like Havemann find themselves in. On the future of the MBFR I could be very brief as well, because it would do to say that there is very little future indeed. We have to be extremely pessimistic as to the outcome. In slightly more words I would say that one reason why we have to be pessimistic is precisely what I tried to make clear in my lecture, namely the introduction of new weapons. That will make the balance even more complex and any kind of reduction of the military forces, that are by now deployed in those parts of Europe, even more difficult. So if there were to be a solution, or some kind of agreement, it is bound to be a relatively simple one, probably more or less along the lines of the NATO proposals, though it seems to me that it will be hard to accept for the Soviet-Union if such a proposal were to result in something like an equal balance between the two sides. I suppose we will have to live with some Soviet conventional superiority as long as it is compensated by some

Western tactical superiority. As long as this rule is accepted by both sides we may hope for some kind of agreement. But undoubtedly it is going to be a very difficult process.

De heer Carstens. You mentioned already the possibility of Soviet intervention in Yugoslavia after Marshall Tito's death, a problem that crept up also in the presidential election campaign in the United States. But what would in your opinion the United States do if a strong and big Euro-communist party were to try and take over the power in one of the NATO-allied countries, not behaving like good democrats should? In other words, what is the official American attitude towards Euro-communism?

Prof. Gasteyer. I think the attitude is going to change under the Carter administration. We know already that some of president Carter's main advisers have taken a different stand from that of Mr. Ford and Mr. Kissinger. On the whole the United States will probably become more flexible in its attitude towards the possible participation in power, and I do not expect it to be more. Not that this would not be enough, but I really mean to say that if we talk about Euro-communist take-over, we should restrict ourselves to the participation in power by one communist party, thereby thinking mainly, of course, of the Italian situation. Now what situation do we have in Italy today? The Christian-Democrat government is able to govern with communist support only. Hence we have a communist participation, *de facto* if not *de jure*, in the Italian government. Personally I cannot get over-excited about this: you simply cannot leave out the one third of the population that voted communist, and keep them in a position of total political irresponsibility forever. I would prefer a situation in which the Christian-Democrats get at long last to reform themselves and get up a workable, credible, acceptable kind of government, or else they take the communists in one way or the other into the governmental responsibility, have them participate in running the country which might eventually bring about the essential reform the coun-

try needs so badly. Of course this is basically my personal view, but from what my friends in the United States tell me I gathered that it is the same line along which the Carter administration may move.

De heer Ackerman. Je me reviens proposer deux questions qui sont à corréler. Est-ce que c'est vrai que la Suisse dispose d'une marine nationale, consistante de trois sous-marins dont deux sont stationnés dans le Lac Léman et l'autre dans le Lac de Konstanz? Deuxième question, encore en relation avec la précédente, quelle sera la rôle de la Suisse dans un conflit militaire en Europe central?

Prof. Gasteyger. I do not know where you get your intelligence from, but I must disappoint you: it is a bad one as far as the first question is concerned. We once tried — it is almost a joke — when, concurrent with the national exhibition in 1964, Mr. Picard, the son of the famous professor, tried to build some kind of a submarine in the Lake of Geneva. Perhaps that was the one you did refer to. But it had a major problem: it did not sink! So you may see how far advanced we are in submarine technology. No, the real answer to your first question is that it is not true, although sometimes military people wish it were. As to the second question, it very much depends on the circumstances under which the war is going to take place. Most certainly Switzerland would try to stay out of any conflict as long as possible, as she did successfully in the two previous world wars. If attacked, Switzerland will defend herself. That is as simple an answer as we can give to your question.

De heer Bentinck. In your lecture you mentioned the possibility of summits of the international communist movement as a means of channelling Western communism onto the Soviet-Union. How do you assess the impact these Western communist ideas can have on the Soviet-Union, on the long run, their going beyond common declarations of intentions?

Prof. Gasteyger. It is very difficult

to answer this one, because it depends on a number of circumstances and factors. First of all on the development of West European communism in general which in itself, as I tried to explain in my lecture, is also a function of the evolution of the West European society in politics. Next it depends on to what extent the Soviet-Union succeeds in sealing off Eastern Europe from these particular influences. But then I think that the influence of West European communist parties — Euro-communists who tried to become more independent of Moscow and accept the pluralistic society — will be rather considerable on Eastern Europe. Because the East European countries will ask themselves how it is possible that Moscow tolerates, or even accepts, such independent West European parties that proclaim the abandonment of the dictatorship of the proletariat, accept the pluralistic societies, accept the vote of the population even when it might result in the communists leaving power if they lose the ballot: how all this can be acceptable to the Soviet-Union as long as it happens in Western Europe, but strictly forbidden for the communist parties in Eastern Europe. Incomprehensibilities like these will most certainly lead up to very hard questions being put in one way or another to the communist cadres in the individual East European countries concerned, and from what I have heard it appears that quite a number have already been asked to the East European leaders, who found them very difficult to answer indeed.

De heer Bletz. I should like to ask a seemingly flippant question: would you want to swap fleets with the Soviet-Union? Now I suspect that the answer is no, because both the American navy and certainly the Western navies together are still very much stronger, very much better equipped and more sophisticated than the Soviet navy. It therefore struck me that in your illuminating exposé about the possible motivation of the Soviet arms build-up, you did not talk about the possibility that we are watching the emerging superpowers still trying to catch up with the other superpowers. Is that something you dis-

count completely or could you say something about it?

Prof. Gasteyger. I do not think I discounted it; I even made some allusion to the Soviet Navy and the expanded Soviet Navy in my lecture. But as any lecture goes, it has its time limits and also its limits as far as the content is concerned. One could give an entirely new lecture on the Soviet Navy. But as you rightly said, the Soviet Navy so far is inferior to the Western navies in terms of numbers and also in various other respects. We are watching even some kind of change-over, in so far that the Soviet-Union is now trying to replace some older models by new ones, which will have an effect on the increase of the navy because the replacement costs a lot of money; and it may well be that even at some point the Soviet naval expansion will, if not level off, slow down. It has serious effects in so far that the Soviet-Union now has started, for the first time, to take security interest and try to play a role in security affairs that goes much beyond her immediate sphere of influence. We have seen it in the Eastern Mediterranean, we see it in the Soviet proposal for a collective security system in Asia and we see it in many other instances where the Soviet-Union thinks that, because she is now present in these areas, she can also play a role in determining and formulating the policy of these particular regions. So here we have surely one very considerable offspring of the growth of the Soviet Navy. This is an inevitable development because we cannot do anything against it, and we had better try to live with it and adjust to it in a way as not to give too much headlines to the expanding Soviet Navy; because so far its major impact has not been that of influencing directly littoral countries: the example of the Mediterranean shows that the Soviet-Union has not been much more successful in influencing littoral countries — example of Egypt for instance, or example of the Libanon — but there has been a psychological impact and the more we praise, or talk about, the exploits of the Soviet Navy, the greater the psychological impact may be. I suppose we should see it in its proper terms,

in its proper proportions and therefore try to adjust to this development which is anyway unavoidable.

De heer Van Eekelen. I would like to follow up the question of Mr. Bletz and that is: to what extent do you believe that there is a genuine desire on the part of the Soviet-Union to reach and maintain a situation of parity with the United States? You have not touched the point SALT. I know that is a favourite subject of yours on other occasions, but if it is true that the impetus for SALT was to a certain extent a fear of the Soviet-Union that in a technological arms race the United States might at a given moment take a lead again, and that under those circumstances it would be in the interests of the Soviets to arrive at a situation of parity which would at least confirm the status quo, would not then there also be a chance that that same desire for parity would also be felt in other fields and especially the conventional relationship, either with the United States or more on a rational basis in Central Europe? My second question in that context will be: If that is true, if the Soviet-Union really is 'a status-quo power', then the chance of maintaining some appeal to progressive forces in the world is not likely to increase.

Prof. Gasteyger. As far as SALT is concerned, or the strive for parity also in the conventional field, I would only welcome it because so far the Soviet Union has a conventional superiority on the continent. So if she would be agreeable to some kind of parity in the conventional field I think that is only to be welcomed. But she has so far maintained that she needs the conventional superiority in Europe, in order to balance out or compensate for the technical nuclear superiority of NATO and the overall superiority of the West in general terms. After all, the Soviet-Union is faced with four nuclear powers, which in one way and the other must worry her much more than the United States which is faced with let us say one and a half, i.e. the Soviet Union and possibly China. Now as regards your second question.

The dilemma the Soviet-Union finds herself in, is first that on the one hand she certainly is status quo oriented, in so far as she wants to keep what she has and tries to change the status quo on the other side. Secondly, that the ideological aspiration, which after all she still maintains, shows her errors and moving forces, with whom the forces of history are moving along anyway. I am not sure to what extent this kind of double track — being a relatively conservative state and at the same time wishing to be a revolutionary movement — is really all that convincing. Because, as I have said in my lecture once it comes, once the chips are down, the Soviet-Union has always behaved as a state and not as an ideological revolutionary movement. She has very easily abandoned communist parties that were suppressed by governments with whom the Soviet-Union entertained excellent relations. So we have this 'double standard', which might fall rapidly. This is something which gradually people are awakening up to. It shows them the Soviet-Union as she actually is, namely (at least as far as the internal system is concerned) a very conservative if not a very wicked system that is practically unable of reform. One of the major handicaps of the Soviet-Union, as compared to the United States, is in fact that the Soviet-Union, the Soviet system, has so far shown to be almost totally unable of basic reforms, because if she does introduce these reforms I think the whole system will crumble.

Prof. Patijn. One little question, following the line of Van Eekelen. What is the real Soviet headache, why do they need all these weapons? Have you any idea what is their obsession?

Prof. Gasteyger. To some extent I would have to repeat part of my lecture to answer your question. As somebody said: there are no Soviet experts, there are only different degrees of ignorance. So we can only guess; but I do think it is a combination of a number of factors. First of all, as I said, the Soviet-Union does feel to live in a hostile world and has to defend against it. Secondly the Soviet-Union does feel to be

weak — which she actually is — in all those elements that make a super-power and therefore she tries to compensate for it. Thirdly there has been a very considerable growth, also in the Soviet-Union, of a military-industrial complex that, while not having political control over the leadership, surely has a very considerable weight no Soviet leader would ever dare to challenge or to neglect. And fourthly on and fifthly, the Soviet-Union has in fact, as I said, seen that military-political superiority does yield some political dividends. That the West has accepted détente because the West, according to her, has in fact seen that you have to find some kind of accommodation with this growing Soviet super power. And if that really is the Western belief, then I think it is rather dangerous, because it would prove to the Soviet leaders that in fact a military build-up, as it goes on, will yield political dividends more and more. And I keep telling to the Soviets that they are totally wrong on this, because sooner or later this will be counter-productive in so far as there will be a very serious Western reaction, and a very serious deterioration in the détente in which, as I said, the Soviet-Union is probably more interested than almost anybody else, because she is profiting most from it.

Niet-geregistreerde vraagsteller. Have you come across the reasons or causes of the fascination that communism and the Soviet system has for so many, especially young people in the Western world, not only the underprivileged but quite a number of people who have been educated in respectable and established families?

Prof. Gasteyger. I must say I failed to find this fascination in the Western population about the Soviet-Union. There has been a fascination about China, because probably China is very far away and nobody really knows anything about China, and you can be more easily fascinated about a country you do not know. But even that kind of fascination seems to have slowed down to a considerable extent. From what I can tell about my own students I must

say I am, as you may have noticed, certainly not very much on the outer left — you can call me a conservative liberal — but I am constantly being overtaken by my students, not on the left but on the right, because they on the whole are much more conservative and much more anti-Soviet and much more sceptical of the Soviets than I am. So I am glad to say that I find very little, if any, fascination about the Soviet-Union and that, I think, is on the whole a rather healthy process.

De heer Snapper. Do you agree that the greatest worry for the Soviet-Union is the Western European pluralistic society and that her worry may even grow to such a degree that she might, at a given moment, try to attack militarily the cause of her worry, even notwithstanding a possible nuclear countermove by the United States?

Prof. Gasteyer. I do not share your pessimism. I do think that after all the Soviet leaders are on the whole quite responsible people. I do not think them so crazy as to expect that such an attack on Western Europe would yield any profit at all: they know that it would be suicide for themselves. We live in a nuclear age, in an age of mutual deterrents, and the Soviet-Union can profit far more by co-operation with the Western countries. She shares that view, for she develops that co-operation because she needs it for her own internal economical and technical growth. So any temptation to attack the West would be suicidal and certainly not supported by the Soviet population: from what I know and from what is known of their experiences in World War II we can assume that they are as peacefully minded as we are. And I do think that the Soviet leaders are perfectly aware of those feelings — even if there is no outspoken public opinion on the issue — and that they are rational enough to share that view.

teresting evening to me. I would like to thank you for your patience as far as the linguistic side is concerned. After all I should have talked 'Hollands' and, quite frankly, that is something which is beyond me. Therefore I am even more grateful that you have so kindly listened to my kind of English. Thank you very much.

Ambassadeur Boon. Professor Gasteyer, it is very difficult now, after you closed the meeting, as a chairman to make a further communication. But my co-host has facilitated that. Originally there was intended to be a meeting of the Koninklijke Vereniging after this meeting, but in view of the advanced hour they have postponed their meeting. That is an effect of your communication and it shows how much interested they have been, like we all have.

As a chairman I can not prevent myself from making one or two remarks before I close because I have the feeling that, notwithstanding the completeness of your answers and the pertinence of the questions, there are one or two small items left in dim-light. One which has nothing to do with your subject, because not on Europe, but there was a question which lies most in our mind: what the American administration will do? You answered that by saying that the new administration probably would take a slightly different view to the active participation in power of European communist parties. Coming from Italy I can perhaps add one little thing to that; which is, that the communists in Italy actually as you have said — but you did not insist on it — are participating in power. They are only not participating in the responsibility, which is an exceedingly comfortable position for any party to be in. I believe, that one of the main elements in the development of the American thinking is that the rigid attitude to its participation brings — what they certainly do not want to do — now the Italian communist party and maybe later others in that position where nothing can really be decided without their co-operation, with the accompanying responsibility. It is the worst of both worlds.

Another small observation comes to

my mind, by what you have said about the importance that in a later disappearance of Tito, the West will make its intentions too well known like once in Czechoslovakia, so the Russians can then act on it. In all my NATO-years we always internally discussed the questions you have addressed yourself too. It was one of my distinguished colleagues, who in the nuclear question said that 'uncertainty is our détente', and to a certain extent I think he was right. It seemed very strange to us that the Russians would be deterred by our uncertainty. The fact is that the uncertainty in which we are excelling, if I may say so, is unintentional still a form of détente because from the Russian clear and conceived concept of what should be done it is inconceivable to them that the other side, for whose industrial and other powers they have a healthy respect, would be incapable of at least, let us say, an intellectual effort as they are making.

These are only two observations based on a book I remember appearing several years ago, by an American general. It was called 'The uncertain trumpet', and while it was an uncertain trumpet in his mind, it was a very certain trumpet to the Russians. He said: 'while we are not willing to do so, we can always at all times overtake the Russians and the Russians are very well aware of that'. It certainly is an element in their thinking that we are inclined to underestimate: while we may not do it, they know very well that we would be able to do it if we wanted to; and they, to a certain extent, still believe that we want to do more than we actually do.

Professor, we enjoyed your very informative and instructive lecture very much. It has been a pleasure to listen to your enunciations and we are indebted because of your willingness to address this meeting. On behalf of all those present it is my privilege to thank you very much indeed.

M
i
c

Mr. Chairman, since I take it that this one was the last question I would like to thank again, first of all the sponsors of this very interesting evening. At least it has been an in-

Montenegrijnen hielden altijd woord

H. Toorenvliet

publicist

Het is algemeen bekend, dat Montenegro sedert 1919 deel uitmaakt van de Joegoslavische federatie. Evenals die van het stamverwante Servië is de Montenegrijnse historie een aaneenschakeling van strijd, met als enig doel de handhaving van de zo onontbeerlijke onafhankelijkheid.

Sommige Westerse volkeren en hun regeringen ontbreekt het in onze tijd wel eens aan het juiste inzicht inzake het onderkennen van dreigende gevaren van buitenaf. Zelfs in bondgenootschappelijk verband toont men in vreedstijd herhaaldelijk tegenzin zich op de juiste wijze op alle eventualiteiten te willen voorbereiden. Derhalve zou het oprakelen van de krijgsgeschiedenis van het toch zo kleine Montenegrijnse volk stimulerende aspecten kunnen bieden. Door de eeuwen heen zijn de Montenegrijnen nooit een uitdaging uit de weg gegaan. Bewust zocht men de moeilijkheden niet. Maar zelfs als deze werden opgedrongen, zeilde men niet eromheen. Aangezien de oprechte vrijheidswil altijd prevaleerde, werd de strijd zonder enige aarzeling en met geestdrift aanvaard.

Omstreeks het jaar 1050 hadden zowel de Serven als de Montenegrijnen zich een autonome status in het Oostromeinse Rijk weten te verwerven. Drie eeuwen daarna was er een machtig Groot-Servisch koninkrijk ontstaan. Met dit land voelden de Montenegrijnen zich ten nauwste verbonden. Zeer dui-

delijk waarneembaar had zich, als opvolger van het Oostromeinse Rijk, het Ottomaanse Rijk aangediend. Tegen het Ottomaanse opdringen verzetten de Serven zich energiek, maar op 15 juni 1389 leden zij tegen de numeriek veel sterkere Ottomanen bij Kossovo een beslissende nederlaag in de zg. Slag op het Merelveld. Deze had tot gevolg, dat Servië als protectoraat deel ging uitmaken van het Ottomaanse Rijk. De Montenegrijnen ondergingen de uitslag van Kossovo als een eigen nederlaag, hoewel zij aan de vernietiging van het Servische leger hun eigen onafhankelijkheid dankten. Tot zelfs in het begin van onze eeuw zou bij Serven en Montenegrijnen de beroemde veldslag in ontelbare verhalen voortleven en eveneens tot in den treure als heldendicht worden bezongen. Ter illustratie van de verdere Ottomaanse expansie dient te worden vermeld dat Bulgarije — dit land had vóór de Servische hegemonie ook nog een belangrijke rol gespeeld — in 1393, Bosnië in 1463 en de Herzegowina in 1482 bij het Ottomaanse Rijk werden ingelijfd. Aangezien het protectoraat over Servië in 1459 was opgeheven, was in dat jaar Servië hetzelfde lot ten deel gevallen.

Onafhankelijkheid in het hooggebergte

Met Montenegro ging een en ander niet zo gemakkelijk. Eerst hadden de heldhaftige bergbewoners in 1405 na felle strijd hun toenmalige hoofdstad Scutari moeten afstaan aan de eveneens opkomende Venetiaanse Republiek, die zich tot aan het begin van de negentiende eeuw aan de Dalmatische kust kon handhaven.

In 1474 wisten de Montenegrijnen echter, nu met de Venetiaanse Republiek als bondgenoot, de Ottomanen nog een nederlaag toe te brengen. Uiteraard konden deze laatsten dit uit prestigeoverwegingen niet over hun kant laten gaan en in 1482

De auteur is in 1913 geboren te Rotterdam. Na een handelsopleiding was hij werkzaam in het bedrijfsleven, o.a. als bankemployé, procuratiehouder van een vuurwerkfabriek en manager van een reclamefilm-produktie-maatschappij. Op 1 maart 1961 vestigde hij zich als zelfstandig publiciteitsadviseur en publicist.

veroverden zij de Montenegrijnse valleien. In het hooggebergte (waar in 1484 Stephan Crnojevitsj — die als stichter van de staat wordt beschouwd — Cetinje tot zijn hoofdstad maakte) zou evenwel de vrijheid permanent hoogtij blijven vieren, en op de meeste historische kaarten zou, ter aanduiding van onafhankelijk gebied, de naam Montenegro nooit verdwijnen. Dit werd in de hand gewerkt door de houding van de plaatselijke machthebbers, die het onherbergzame gebied geheel van belang ontbloot achtten én omdat de Ottomaanse strijdkrachten met een duidelijke aversie tegen bergbeklimming behept bleken.

Ten gevolge van de Ottomaanse overheersing en onderdrukking emigreerden in de loop van de 16e en 17e eeuw vele Serven naar Oostenrijk, Hongarije en Rusland, maar de meest militante Serven zochten het niet zo ver, want zij vestigden zich in de Montenegrijnse bergen. Daar werden zij liefdevol ontvangen en opgenomen. Zij vermengden zich spoedig met de oorspronkelijke — toch al stamverwante — bevolking. Het resultaat was het krijgshaftigste volk van de gehele Balkan. Het nieuwe ras zou men eigenlijk Superserven kunnen noemen. In ieder geval was nu ook voor de Serven de gelegenheid geschapen in de Montenegrijnse bergen hun vrijheidsfakkelt onafgebroken te laten branden.

Het bestuur over deze soldateske bevolking, die uit verschillende stammen bleef bestaan, vond op theocratische wijze plaats. Het overkoepelend hoofd was de orthodoxe Metropoliet van Cetinje. Deze functie werd in 1696 door Danilo Petrovitsj bekleed; hij werd, als eerste, door de stamhoofden officieel tot staatshoofd uitgeroepen. Hij coördineerde de stammen zoveel mogelijk en reorganiseerde de strijdkrachten. Met deze nieuwe, maar uiteraard kleine, strijdmacht zakte hij naar de valleien af met als doel de Ottomanen een onverwachte klap uit te delen. Het werd de Slag van Trebinje en het gebeurde in 1706. Na de overwinning keerden de Montenegrijnen weer ijlings naar hun veilige hooggebergte terug. Het nieuws over deze vermetele prestatie wekte alom bewondering en het relaas daarvan drong zelfs tot Rusland door. Toen Peter de Grote in 1711 de Ottomanen de oorlog verklaarde, vroeg hij dan ook aan de Montenegrijnen opnieuw hun valleien onveilig te willen maken. Aan het Russische verzoek werd met grote geestdrift voldaan. Bij Tsarev-

Laze gelukte het de Montenegrijnen in 1712 opnieuw de Ottomanen in het zand te doen bijten.

Russisch-Montenegrijnse vriendschap

Van deze tijd dateert de oprechte Russisch-Montenegrijnse vriendschap, die ruim tweehonderd jaar zou standhouden. Maar nu gingen de Ottomanen de fanatieke bergbewoners toch wel als belangrijke vijanden beschouwen. Telkens opnieuw trachtten zij de Montenegrijnen tot overgave te dwingen; maar zelfs de grootst opgezette pogingen leverden niet het gewenste resultaat op. Deze situatie hield bijna een eeuw lang stand en maakte de Montenegrijnen nog vermeteler. Nadat de Napoleontische troepen de Dalmatische kust hadden bezet, aarzelden de Montenegrijnen weer geen ogenblik om aan een nieuw Russisch verzoek te voldoen. Nu werden de Fransen bestreden en zelfs zo hevig, dat de Montenegrijnen de Baai van Cattaro op hen wisten te veroveren.

Omstreeks 1850 verzocht de toenmalige Metropoliet van Cetinje de Russen hem te willen erkennen als prins van Montenegro, maar met de erkenning van Montenegro als onafhankelijke staat gingen in 1852 zowel Rusland als Frankrijk zelfs een stap verder.

Voor de Montenegrijnen was dit aanleiding hun militaire kracht nog meer op te voeren. De Turken zagen dat alles met lede ogen aan en voor de zoveelste maal vielen zij Montenegro binnen. Opnieuw waren de bergbewoners overwinnaar. Mede door deze nederlaag, bij Grahovo in 1858, legden de Turken zich bij de feiten neer en erkenden nu ook de Montenegrijnse onafhankelijkheid.

Wederom legerreorganisaties

De Montenegrijnse regering besloot in 1860 tot reorganisatie van het landbestuur en tot een nieuwe legerhervorming. Het leger werd samengesteld uit bataljons met een sterkte van 600 tot 800 man elk. Ten tijde van de Russisch-Turkse oorlog van 1876-'77 beschikten de Montenegrijnen over bijna vijftig bataljons en vanzelfsprekend weerden zij zich tijdens dit conflict uiterst actief. Door de bepalingen van het Congres van Berlijn werd Montenegro in 1878 aanzienlijk vergroot. Daarna werd de militaire organisatie van het land zo geregeld, dat het uit zes militaire districten be-

stond. Deze districten overkoepelden twee of drie stammen en elke stam moest zo mogelijk één brigade op de been kunnen brengen. In theorie zouden dus ongeveer vijftien brigades kunnen worden geformeerd; in de praktijk bleek evenwel elf het maximum te zijn, hetgeen later werd aangetoond bij het uitbreken van de Eerste Balkanoorlog (1912).

In 1879 werden twintig officieren voor langdurige cursussen naar Italië gezonden; na 1885 stuurde men tevens officieren naar Rusland en Bulgarije om ervaring in groter verband te kunnen opdoen. Eveneens kreeg de opleiding tot onderofficier de volle aandacht. Van 1883 af werden van elk detachement (een bataljon telde 4 à 8 detachementen; een detachement omvatte 80 à 150 man) de twee beste manschappen, die tevens de kunst van lezen en schrijven meester moesten zijn, aangewezen voor een cursus van enkele maanden, waarna zij als onderofficier bij de troep werden inge-

deeld. In 1895 werd in Cetinje een nieuwe school voor onderofficieren opgericht, waar de cursus een jaar duurde. De eerste dienstplichtigen werden in 1896 opgeroepen voor een eerste oefentijd van vier maanden en in 1905 werd de dienstplicht uitgebreid tot alle Montenegrijnen van 18 tot 63 jaar. Het bevriende Rusland leverde in 1896 dertigduizend repeteeergeweren en in 1909 twee batterijen modern veldgeschut (snelvuur, kal. 76 mm). Behalve uit Rusland betrokken de Montenegrijnen hun artillerie uit Duitsland en Italië. Dit laatste land had dus de traditie van de Venetiaanse Republiek, die ceuwenlang de Montenegrijnen van wapens had voorzien, overgenomen. Bij het uitbreken van de Eerste Balkanoorlog bestond het Montenegrijnse leger voor de helft uit dienstplichtigen. In de mobilisatieperiode van 15

Montenegrijnse bergen, het grootse decor voor een kleurrijke historie (foto Joegoslavisch Verkeersbureau, Amsterdam)

tot 30 september 1912 bracht men vier divisies infanterie op de been, die in totaal uit de hierboven reeds vermelde elf brigades bestonden. Deze omvatten in totaal 56 bataljons. De artillerie bestond uit acht batterijen veld-, elf batterijen berg- en negen batterijen belegeringsgeschut. Deze batterijen — 112 kanonnen van velerlei makelij en uiteenlopend kaliber — werden zo doelmatig mogelijk bij de vier divisies ingedeeld. Tevens beschikte elke divisie over een detachement genie en over zeven secties van 2 Maxim-mitrailleurs. De totale sterkte van het Montenegrijnse leger bedroeg ongeveer 38.500 man. De generaals die het meest op de voorgrond zouden treden waren Voukotitsj en Martinovitsj.

Vervroegde oorlogsverklaring

Uiteraard hadden de militaire staven van Servië, Montenegro, Griekenland en Bulgarije vele malen overleg moeten plegen ter coördinatie van hun plannen. Het begin van de tegen Turkije gerichte aanvalsoperaties was gepland voor het einde van de eerste week in oktober. De Montenegrijnen hadden echter de rol van de militantste natie voor zich zelf opgeëist. Nog voor de beëindiging van de eigen mobilisatie verklaarden zij op 25 september 1912 Turkije de oorlog, onder aantekening dat de vijandelijkheden de volgende dag zouden beginnen.

Ontegenzeggelijk was het hoofddoel van de Montenegrijnen in deze oorlog de verovering van Scutari. Verder hoopten zij zo spoedig mogelijk een vereniging met de Servische strijdkrachten te kunnen bewerkstelligen. Dit laatste werd spoedig bereikt en zelfs op drie punten. Nadat in het Turkse, tussen Montenegro en Servië gelegen, Sandsjak-gebied de Serven de plaats Novibazar en de Montenegrijnen de stad Plevlje (Plav) hadden veroverd, werd op dit terrein op 15 oktober het eerste contact gerealiseerd.

Na de Montenegrijnse inneming van de stad Ipetsj vond op 25 oktober het tweede contact plaats. Onder commando van generaal Popovitsj opereerden Servische troepen in noordelijk Albanië en nadat het ten zuiden van Scutari gelegen kustplaatsje Alessio (Ulcinj) in Servische handen was gevallen werd daar medio november het derde contact gemaakt. Daarna werden de operaties nog zorgvuldiger op elkaar afgestemd. Deze eendrach-

tige militaire samenwerking tussen de beide broedervolken verwekte in de hoofdsteden Belgrado en Cetinje grote geestdrift. Eindelijk was Kossovo gewroken . . .

De belegering van Scutari

Nadat de Montenegrijnen in het voorterrein van Scutari verschillende dorpen en plaatsjes hadden ingenomen en enkele forten hadden veroverd, kon in de eerste helft van november worden begonnen met het eigenlijke beleg van de zo begeerde stad. De belegeringsring was veertig kilometer lang en was aan weerszijden aangeleund aan het Meer van Scutari. De door de belegeraars en belegerden ingenomen posities, die op sommige plaatsen zeer dicht bij elkaar lagen, zouden tot aan het einde van januari 1913 vrijwel niet veranderen.

Het, onder leiding van Hassan Riza Bey staande, Turkse opperbevel in Scutari beschikte over twee sterke divisies van in totaal 26.000 man, waarbij men nog 8000 Albanese vrijwilligers mag optellen. De Turkse artillerie bestond uit 128 stukken, waaronder 24 moderne snelvuurkanonnen.

Inclusief de 9000 man Servische troepen beschikten de Montenegrijnse belegeraars over een totale sterkte van 32.000 man, 108 kanonnen (waarvan 6 batterijen belegeringsgeschut) en 55 mitrailleurs. Op 30 november was voor de belegeraars de organisatie voltooid; het Montenegrijnse opperbevel wilde na een krachtig bombardement een eerste stormloop ondernemen. Op deze datum was evenwel ook de Conferentie van Londen begonnen en dat ging gepaard met een wapenstilstand van voorlopig één maand.

Deze internationale overeenkomst had tot gevolg, dat zelfs de Montenegrijnse aanvalsdrijf — althans tijdelijk — kon worden ingetoomd.

Londen was echter ver weg. Er hadden toch over en weer beschietingen plaats en aan- en uitvallen wisselden elkaar af. Op 17 januari deden de Turken een grote en uitstekend voorbereide uitval, die echter door de Montenegrijnen goed en elastisch werd opgevangen en ten slotte teruggeslagen. Zeer kort daarna werd de Turkse opperbevelhebber Hassan Riza Bey vermoord; hij werd opgevolgd door Essad Pasja. De staatsgreep van de Jong-Turken onder Enver Bey leidde rechtstreeks tot een verhoging van het Turkse moreel.

Inmiddels was op de Conferentie van Londen de

vertegenwoordigers van Servië en Montenegro maar al te duidelijk geworden, dat men Servië geen uitgang naar de Adriatische Zee gunde en dat Scutari deel zou moeten uitmaken van de nieuwe staat Albanië. Voornamelijk om deze reden begonnen de Montenegrijnen op 25 januari aan een serie belangrijke aanvallen op de Turkse verdedigingslijnes. Zij hoopten door een geforceerde beslissing het internationale forum alsnog voor een fait accompli te kunnen plaatsen. De Montenegrijnse stormloop duurde drie dagen, maar kon de goed voorbereide Turkse verdediging zelfs geen deuk van enige betekenis toebrengen.

Medio maart zond het Servische opperbevel nog een complete divisie ter versterking naar de ijzeren ring rond Scutari. Tijdelijk werd het commando over de belegeraars aan de Servische generaal Boïovitsj toevertrouwd. Eind maart waren alle voorbereidingen voor een beslissende aanval op de Turkse linies getroffen. Maar ook deze aanval zou niet meer worden uitgevoerd, vooral doordat de bondgenoten het onderling oneens waren.

Onafhankelijk Albanië was een feit geworden en in Londen was Scutari definitief toegewezen aan die nieuwe staat. Onder zeer zware druk van vooral Oostenrijk legde Servië zich — zij het met onverhopen tegenzin — bij de beslissing van Londen neer. Uit Belgrado kreeg generaal Boïovitsj nu bevel zich met alle Servische eenheden uit de belegering terug te trekken. Daarbij gaf hij de Montenegrijnen, die de Londense uitspraak als kennisgeving naast zich neerlegden, enkele dagen gelegenheid de Servische stellingen over te nemen. Op 5 april begonnen de Serven aan hun evacuatie. Vanzelfsprekend was de nu ontstane situatie voor de Montenegrijnen onaangenaam, maar toch toonden zij een sportief begrip voor de door de Servische regering genomen beslissing.

En toevalligerwijze kregen juist nu de Montenegrijnen hun zin: aangezien de Turken van elke toevoer waren verstoken, trad hun schrijnend gebrek aan munitie en levensmiddelen nu duidelijk aan het licht. Noodgedwongen moest Essad Pasja blijk geven van zijn bereidheid over de voorwaarden tot overgave te willen onderhandelen. Op 8 april begonnen de besprekingen. Beide partijen hadden haast en daarom bereikte men de volgende dag al overeenstemming. Onder behoud van hun wapens en hun snelvuurgeschut werd de Turkse troepen een vrije en eervolle aftocht verleend. De

reservewapenvoorraden en het overige geschut zouden aan de Montenegrijnen worden overgedragen. De Turkse uittocht begon al op 10 april om 9 uur 's voormiddags.

Op 12 april 1913, eerste Paasdag, begonnen de Montenegrijnen aan hun triomfantelijke intocht.

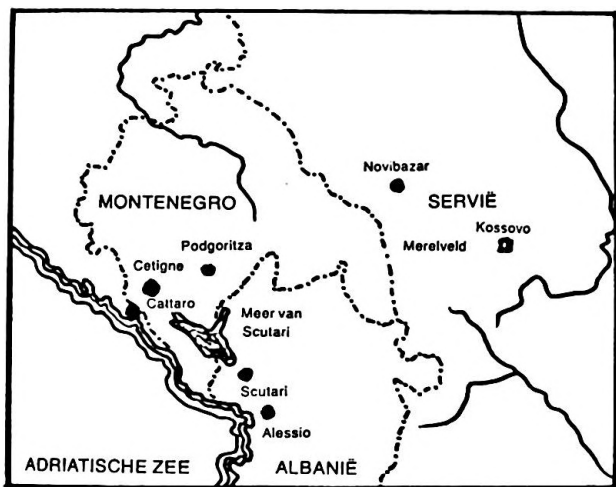
Grote internationale druk

Iedereen had alles zien aankomen, maar toch sloeg deze gebeurtenis in als een donderslag bij heldere hemel en verwekte algemene internationale beroering. Door Duitsland gesteund, protesteerde Oostenrijk energiek en dreigde openlijk met militaire interventie. Daarentegen trachtte de Engelse regering overall een kalmerende invloed uit te oefenen. De internationale druk op Cetinje werd met de dag groter en de belanghebbende mogendheden gingen zelfs over tot een gecombineerde maritieme blokkade van de summiere Montenegrijnse kustlijn. De Russen hadden aan dit optreden part noch deel en weigerden categorisch iets tegen Montenegro te ondernemen. Nadat vele compensaties in het vooruitzicht waren gesteld gaf Cetinje op 23 april toe.

Op 1 mei 1913 verlieten, na een bezetting van nog geen drie weken — de Ottomaans/Turkse bezetting van Scutari had 434 jaar geduurd! — de Montenegrijnse troepen de stad. Onmiddellijk daarna rukten de nieuwe bezetters Scutari binnen. Het was een internationale strijdmacht, samengesteld uit Engelse, Franse, Italiaanse, Duitse en Oostenrijkse eenheden, met als opperbevelhebber de Britse vice-admiraal Burney die tevens gouverneur van de stad werd. Ondanks de behaalde roem en de beloofde concessies ging geheel Montenegro onder ontgoocheling gebukt. Het offer van het voor de poorten van Scutari zo kwistig geplengde Montenegrijnse bloed was bijna zeker tevergeefs gebracht.

Geen rust, maar actie

Voor de Balkanvolkeren, en vanzelfsprekend voor de Montenegrijnen in het bijzonder, was echter nog geen periode van rust aangebroken. De politieke toestand was uiterst gespannen. Het grootste twistpunt was de onenigheid tussen Servië en Bulgarije ten aanzien van de verdeling van grote brokken van Macedonië. Servie was ontevreden met het karige deel dat het in Londen had

Montenegro met de grenzen van na de Tweede Balkanoorlog (1913)

toegewezen gekregen; Bulgarije wilde het bezit van vrijwel geheel Macedonië. Opnieuw hing een oorlog in de lucht, maar vroegtijdig, ongevraagd en zonder enige aarzeling verklaarden de Montenegrijnen zich solidair met de Serven. Nog vóór medio juni stelde Montenegro een complete divisie van 12.000 man onder commando van generaal Voukotitsj ter beschikking. En voordat de Serven eigenlijk goed en wel beseften wat er voorviel, werden in de stad Uzice door de soldatenlaarzen van deze bondgenoten de vonken uit het plaveisel gestampt.

Toen, zonder oorlogsverklaring, de Bulgaren eind juni 1913 aanvielen, vingen de Serven schouder aan schouder met de Montenegrijnen de eerste klappen op. De laatsten weerden zich de twee maanden, die deze Tweede Balkanoorlog duurde, met de voor hen gebruikelijke strijdlust en moed. Zoals bekend vochten de Roemenen, de Grieken en ook de Turken aan Servische kant mee en logischerwijze moesten de Bulgaren tegen deze overmacht de strijd spoedig staken.

De Montenegrijnse verliezen aan gesneuvelden en gewonden bedroegen in de Eerste Balkanoorlog 12.000 man, in de Tweede bleven zij tot 1000 beperkt. Derhalve hadden de Montenegrijnen toch meer dan een derde van hun bij het begin van deze oorlogen geregistreerde totale sterkte verloren. Ingevolge de besluiten van de Conferentie van Londen en de bepalingen van het vredesverdrag van Bockarest was het Montenegrijnse grondgebied bijna tweemaal zo groot geworden en het totale

aantal inwoners van het land was gestegen van 250.000 tot 450.000!

Directe deelneming in 1914

Het Oostenrijkse ultimatum na de „moord van Serajewo” werd door de Servische regering op 23 juli 1914 ontvangen. Geheel ten overvloede informeerden de Serven naar het standpunt van Montenegro. Onomwonden deelden de Montenegrijnen mee, dat zij weer als Servië's trouwste bondgenoten zouden optreden en dat de voorbereidingen voor hun mobilisatie snel vorderden.

Ten tijde van de Montenegrijnse oorlogsverklaringen aan de Centralen, Oostenrijk-Hongarije en Duitsland, op respectievelijk 5 en 9 augustus 1914, beschikte het opperbevel over 76 bataljons met een totale sterkte van ruim 42.000 man. De artillerie omvatte 132 gebruiksklare kanonnen, waarvan acht batterijen uit modern snelvuurgeschut bestonden; voor het, hoofdzakelijk op de Turken veroverde en nogal verouderde, geschut was geen voldoende munitievoorraad aanwezig. Het aantal gevechtsklare (Maxim)mitrailleurs was ruim zestig stuks.

Vooral voor de aanvoer van levensmiddelen, kleding en munitie was Montenegro grotendeels op hulp uit het buitenland aangewezen. Aanvankelijk werd deze royaal verleend. De Russen zorgden voor graan, munitie, twee fonkelnieuwe batterijen veldgeschut en 9000 militaire overjassen. De levering van levensmiddelen in blik werd hoofdzakelijk door de Engelsen verzorgd. Grote activiteit werd door de Fransen ontplooid. Begin augustus stelden zij hun bezettingstroepen in Scutari aan Cetinje ter beschikking. Eerst droegen de Fransen twee verouderde batterijen belegeringsgeschut over, die echter spoedig door twee batterijen moderne bergartillerie werden gevolgd. Bij deze zestien stukken kwam het complete Franse bedieningspersoneel mee. In de lente van 1915 kwam echter de meest welkome aanvulling voor de Montenegrijnse bewapening namelijk 40 (Colt)mitrailleurs.

Onmiddellijk na het uitbreken van de vijandelijkheden hadden de Fransen twintigduizend uniformen verstrekt en technisch personeel gezonden ter inrichting van twee militaire radiostations. Het eerste station werd al in september 1914 te Lovtsjen in gebruik gesteld, spoedig gevolgd door het

STUDIEPRIJSVRAAG

Het bestuur van de Militair Rechtelijke Vereniging heeft besloten tot het uitschrijven van een studieprijsvraag over het onderwerp:

Een kritische beschouwing over de uitoefening van het recht van vrije meningsuiting voor de leden van de Nederlandse krijgsmacht.

De deelneming aan deze prijsvraag staat voor een ieder open.

Inzending: de studies, met een maximale omvang van 6000 woorden, dienen vóór 15 juni 1977 te worden ingezonden aan:

Secretariaat Militair Rechtelijke Vereniging, p/a Hoog Militair Gerechtshof, Paleis van Justitie, Juliana van Stolberglaan 2, Den Haag.

Prijzen: aan de bekroonde studies kunnen de volgende prijzen worden toegekend: eerste prijs f 900, tweede prijs f 600, derde prijs f 300, eervolle vermelding.

Reglement: belangstellenden kunnen het reglement, waarin onder meer nadere gegevens omtrent wijze van inzending, en de eisen waaraan de studies moeten voldoen, schriftelijk aanvragen bij het secretariaat van de Vereniging.

► tweede te Podgoritza. Tot aan het begin van de Italiaanse deelneming aan de oorlog aan geallieerde zijde (23 mei 1915) was bovendien de Franse oorlogsvloot vrij actief in de Adriatische Zee.

Ook de soldijregeling voor de Montenegrijnse soldaat was een geallieerde aangelegenheid; de eerste betalingsvoorschotten werden aan de Servische krijgskas onttrokken. Inmiddels hadden de Serven welwillend gereageerd op een verzoek van generaal Voukotsj, de Montenegrijnse opperbevelhebber, tijdelijk enkele stafofficieren aan hem te willen afstaan. Zes uiterst kundige Serven waren de gelederen komen versterken.

De „Zwaben”

De Oostenrijkers hadden hun grens met fortificaties versterkt en in Bosnië hielden zij een legerkorps, speciaal bestemd voor strafexpedities naar Montenegro, in reserve. Van het prille oorlogsbegint af hadden op vrij bescheiden schaal tussen Oostenrijkers en Montenegrijnen steeds gevechten plaatsgevonden, die evenwel alle zonder beslissende betekenis bleven. Zolang Servië als militaire factor van betekenis zou blijven bestaan, leefde Montenegro in betrekkelijke veiligheid. Een

en ander nam niet weg dat de Montenegrijnen de Oostenrijkers in geen enkel opzicht sympathiek vonden. In vreedstijd vonden zij de Oostenrijkers, die vooral na 1908 denigrerend „Zwaben” werden genoemd, al erg rusteloos en zeer bemoeiziek; in oorlogstijd vonden zij hen onwezenlijk en stellig niet te vergelijken met de Turken en zelfs niet met de Bulgaren. Hun eigenschappen, tekortkomingen en streken kende men immers van haver tot gort. Maar als gevolg van hun superioriteitsidee liepen de Montenegrijnen wel al spoedig een deuk in hun zelfvertrouwen op. Dat werd het duidelijkst geaccentueerd bij Oostenrijkse acties uit de lucht. De Oostenrijkers hadden namelijk in de buurt van Cattaro een klein vliegveld aangelegd, waarop slechts enkele vliegtuigen konden worden gestationeerd. Toch had bijna dagelijks een luchtverkenning boven de Montenegrijnse linies plaats en van tijd tot tijd werd er wel eens een kleine bom geworpen. Tegen dergelijke luchtacties voelden de Montenegrijnen zich geheel onbeschermd, aangezien hun elke mogelijkheid tot tegenweer ontbrak, en die kwetsbaarheid tastte hun zelfvertrouwen aan.

Door de permanente aanwezigheid, sedert mei 1915, van de Italiaanse oorlogsvloot in de Straat

van Otranto, werd de bewegingsvrijheid van de Oostenrijks-Hongaarse marine nogal beknot, waardoor de sterke druk op de noordelijke flank van Montenegro enigszins verminderde.

Toch zou het noodlot onverbiddeijk toeslaan. Op 14 oktober 1915 verklaarde Bulgarije de oorlog aan Servië en de Montenegrijnen reageerden onmiddellijk door de volgende dag de oorlog aan Bulgarije te verklaren. Maar de Centralen konden nu, behalve uit het westen en het noorden, de Serven ook uit het oosten aanpakken.

Om te voorkomen dat zij door deze overmacht zouden worden omsingeld, bleef de Serven slechts één mogelijkheid over: de terugtocht naar de kust via de Montenegrijnse en Albanese bergen. Onder barre omstandigheden voltrok deze terugtocht zich op uiterst kundige wijze. De laatste achterhoedegevechten, die de redding door evacuatie van het gros van het Servische leger tot doel hadden, werden door de heldhaftige Montenegrijnse troepen gevoerd. Tegen de combinatie van Duitse, Oostenrijkse en Bulgaarse troepen moest de dappere tegenstand wel ineenstorten.

Op 8 januari 1916 gaf het Montenegrijnse opperbevel in een laatste legerorder aan de, in de laatste

vijf jaar met roem overladen, soldaten de oprechte raad naar hun haardsteden terug te keren. Dit advies — een ander was niet meer mogelijk — was echter voor vele Montenegrijnse soldaten onverteerbaar. Voor het eerst in de Montenegrijnse militaire geschiedenis toonde men ongehoorzaamheid en het kwam zelfs tot ongeregelde plunderingen. De Oostenrijkers herstelden de orde met harde hand; eerst viel op 10 januari Scutari, daarna viel ook de hoofdstad Cetinje op 13 januari in hun handen.

Servië, Montenegro, Joegoslavië

Het zo gemakkelijk in Joegoslavië opgaan van zowel de Serven als de Montenegrijnen is zonder meer begrijpelijk. Beide volkeren toonden realiteitszin en zagen Joegoslavië in de jaren 1918-'19 in de eerste plaats als Groot-Servië en tegen dat begrip hadden zij allerminst bezwaar. Dat de Montenegrijnen, gedreven door hun uitzonderlijke volksaard, eerst in het koninkrijk en later in de federatieve republiek Joegoslavië een dominerende rol zouden spelen, behoeft stellig geen nader beoog of verdere uitleg.

Literatuur

- R. Vouksanovitch — *Le Monténégro dans les Guerres Balkaniques et Mondiale*. E. Marrimpouey, Pau (1918).
J. Fabius — *Met Thomson in Albanië*. Leiter-Nypels, Maastricht (1964).

- A. den Doolaard — *Het land achter Gods rug*. Querido, Amsterdam (1956).
I. Andrič — *De brug over de Drina*. De Fontein, Utrecht (1963).
N. Barber — *The Sultans*. Simon and Schuster. New York (1973).

BOEK- BESPREKING

Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, dl 7, Mei 1943 - Juni 1944, door dr. L. de Jong, 1338 blz. in 2 banden, geïll. Uitg.: Staatsuitgeverij, Den Haag, 1976. Prijs (populaire editie): f 59,— (wetensch. ed. f 166,40).

Het verschil tussen de populaire en de wetenschappelijke editie is dat de Duitse citaten in het Nederlands

zijn vertaald en dat de voetnoten, op een enkele uitzondering na, en het register ontbreken.

Niet behandeld worden de lotgevalen van de krijgsgevangenen en gedeporteerden, de activiteiten van de Nederlandse regering in Londen en de ontwikkelingen in Nederlands-Indië. Deze onderwerpen zullen in de nog te volgen delen behandeld worden.

Hoewel De Jong, zoals uit de onder-

titeling blijkt, de Tweede Wereldoorlog chronologisch tracht te behandelen, was dit niet altijd mogelijk. Zo ook niet in dit zevende deel. De Jong begint met een groot hoofdstuk over de sociale en economische ontwikkelingen in Nederland gedurende de periode 1940-1944. Zeer uitvoerig beschrijft hij de verarming van Nederland. Door de oorlog in het algemeen en door de Duitse vorderingen in het bijzonder treedt er allerwegen een

steeds groter wordende schaarste op. Behalve aan de tekorten in de levensmiddelensector en aan kleding en schoeisel, schenkt hij onder meer aandacht aan de zwarte markt, de distributie en de volksgezondheid. De rol van de bezetter en de Nederlandse autoriteiten wordt uitvoerig geschilderd.

Na dit sociaal-economische hoofdstuk wordt vervolgens de Jodenvervolging in beschouwing genomen. Aandacht wordt besteed aan de sterilisaties, de crisis in de Joodse Raad, de uitzonderingen die bij de deportaties werden gemaakt en aan Weinreb. Na de beschrijving van het droevige lot van onze Joodse landgenoten behandelt De Jong de ontwikkelingen binnen en buiten Nederland. Grote aandacht besteedt hij aan het binnenlandse verzet. De hulp aan onderduikers, de activiteiten van de diverse verzetsgroepen, de onderlinge tegenstellingen tussen deze verzetsgroepen, de illegale pers en de pilotenhulp passeren onder meer de revue. De NSB, de Landstorm Nederland en de Nederlandse Landwacht en hun praktijken worden beschreven.

Aandacht wordt geschonken aan het oorlogsverloop aan het Oostfront, het Middellandse-Zeegebied en de Pacific. Ten aanzien van Duitsland zelf behandelt De Jong de luchtbombardementen en het Duitse verzet tegen Hitler. Deel 7 wordt afgesloten met een beschrijving van de geallieerde voorbereidingen op de landing in Normandië.

Na deze summiere opsomming enkele kritische opmerkingen.

Bij een beoordeling van een zo lijkig werk als het onderhavige gaat het niet erom de auteur op enkele foutjes te betrappen. Het gaat erom na te gaan in hoeverre wij ons veilig aan de hand van De Jong door de door hem behandelde jaren kunnen laten leiden.

Laten we als eerste De Jong's behandeling van de sociaal-economische geschiedenis van Nederland gedurende de periode 1940-1944 beschouwen. Hoewel de auteur een goede verteltrant heeft en over een uitstekende pen beschikt laat dit gedeelte zich moeilijk lezen. Er worden te veel details vermeld. Namen van personen en instanties overspoelen de lezer.

Een overmaat aan getallen en percentages verhoogt de onleesbaarheid van dit gedeelte. Betrof het hier gegevens die waren verkregen uit nieuw bronnenmateriaal, dan zou ik niet zo'n bezwaar hebben. Veel van zijn gegevens haalt De Jong echter uit reeds gepubliceerde en voor iedereen toegankelijke monografieën. De geïnteresseerde lezer heeft meer dan genoeg aan de verwijzing naar het desbetreffende werk. Vaak verwijst De Jong terug naar eerder behandelde personen en instanties. Hierbij doet zich het gemis aan een register pijnlijk voelen. De lezer die de draad is kwijtgeraakt, wordt het op deze manier onmogelijk gemaakt het rechte spoor terug te vinden.

Het valt geenszins te veroordelen dat De Jong blijk geeft een grote hekel aan de bezetters te hebben. Ik heb echter bezwaar tegen de wijze waarop hij dit doet. Hier is sprake van goedkoop sentiment. Nadat De Jong de achteruitgang van het Nederlandse voertuigenpark heeft beschreven, komt hij plotseling met de prachtige volzin op de proppen: „Wie ook een tekort had aan vervoermiddelen, niet de SD" (blz. 68). Zo weet hij ook te vertellen dat, terwijl heel Nederland op klompen of schoenen met houten zolen liep — ik miste het woord „klepper" voor laatstgenoemd schoeisel — de Duitse militairen geen gebrek aan goed schoeisel hadden. Met genoegen weet hij te vertellen dat een groot aantal Duitse militairen een geslachtsziekte had. De bedoeling is duidelijk. De lezer, die met De Jong moet meedenken, zal uitroepen: die viezerikken toch! De Jong had echter niet mogen volstaan met het

signaleren van deze ziekte. In 1940 deed de Wehrmacht al het mogelijke om geslachtsziekten tegen te gaan, omdat men onder meer van mening was dat door deze ziekte en alles wat daarmee samenhang de discipline en daarmee de gevechtskracht ernstig werden ondermijnd.

Het is natuurlijk mogelijk dat het gedragspatroon van het bezettingsleger anders was geworden; nu De Jong dit onderwerp aansnijdt had hij het echter beter moeten uitwerken. Weinig direct verband valt er te bespeuren tussen de Duitse paardenvoerders en het feit dat Seyss-Inquart vier rijpaarden had. In samenhang met het bovenstaande meen ik ook te moeten betwijfelen of het in de wetenschappelijke uitgave genoemde woord „Schlemmerlokale" juist is vertaald met „slemplokalen" (blz. 11).

Uit zijn samenvatting van het eerste hoofdstuk „Verarmend Nederland" blijkt dat De Jong wel degelijk in staat is — en wie zou dat durven betwijfelen — gecompliceerde situaties duidelijk weer te geven. Indien hij de vaak onnodige details had weggelaten, misschien meer gebruik had gemaakt van overzichtelijke tabellen en grafieken, had hij de lezer een betere dienst bewezen. Nu wordt de lezer voornamelijk overtuigd van de grote belezenheid van de auteur.

Over het gedeelte dat de Jodenvervolging behandelt wil ik kort zijn. Op goede wijze wordt het tragische lot van de Nederlandse Joden beschreven. Niet helemaal duidelijk werd mij de reden van de grote aandacht die ook nu weer aan Weinreb werd besteed. Het feit dat inmiddels een onderzoek naar de activiteiten van

CONTRIBUTIEBETALING

Tot dusverre vond de contributieheffing plaats over de periode 1 oktober tot en met 30 september. Bij bestuursbesluit is bepaald dat met ingang van 1 januari 1977 de contributiebetaling geldt voor een geheel kalenderjaar.

De acceptgirokaarten die u binnenkort worden toegezonden, hebben derhalve betrekking op het gehele jaar 1977.

Weinreb is gereedgekomen vind ik onvoldoende reden om uitgebreid op deze figuur terug te komen. Mischien heeft hier de grote voorliefde van de auteur om bestaande werken te recapitulieren hem parten gespeeld. Zeer onduidelijk vind ik de voetnoot op blz. 367. Indien men niet weet dat J. Presser de auteur van *Ondergang* is, werkt deze voetnoot niet bepaald verhelderend.

Ten aanzien van de behandeling van het binnenlandse verzet kan dezelfde soort opmerkingen worden gemaakt als ten aanzien van de sociaal-economische geschiedenis. Hoewel ik niet wil voorbijgaan aan de grote diversiteit van de verzetsgroepen, aan het zeer complexe karakter van het verzet, is de beschrijving ervan te onoverzichtelijk, te fragmentarisch. Vaak denkt men meer een gedenkboek in handen te hebben waarin iedereen moet worden genoemd. Ik meen dan ook dat de auteur ook hier te veel feiten en namen vermeldt.

Tot slot enige kritiek op de beschrijving van het oorlogsverloop. De Jong beschrijft het verloop van de oorlog op boeiende en overzichtelijke wijze. Ondanks alle bewondering voor dit gedeelte van het boek heb ik enkele ernstige bezwaren.

Bij zijn beschrijving van de grote Engelse aanval op Hamburg (24 juni 1943) vermeldt De Jong dat de Engelsen door het uitstrooien van stroken zilverpapier de Duitse radarsystemen volkomen stoorden (blz. 475). Het is jammer dat hij de Engelse codenaam voor deze storingsmethode, *Window*, niet vermeldt. In een voetnoot suggereert hij dat de Duitsers door deze storingsmethode volkomen werden verrast. Aanvankelijk dachten zij zelfs dat de stroken zilverpapier giftig waren (althans volgens De Jong). Niets is echter minder waar. In 1942 had de Luftwaffe reeds onderkend dat hun radarsysteem op deze wijze kon worden gestoord: men zat er als het ware op te wachten. Indien De Jong meer aandacht had besteed aan de elektronische oorlogvoering en niet had volstaan met het maken van enkele losse opmerkingen, zou hem deze blunder bespaard zijn gebleven. Grote bezwaren heb ik tegen de volgende bewering van De Jong die hij maakt in het kader van de strategische bombardementen. Hij stelt: „Wij

vermelden in dit verband dat in deze fase van de oorlog door de Engelsen ook 'aanvallen' uitgevoerd werden van een type dat wel steeds meer 'civiele' dan 'militaire' schade zou aanrichten: wanneer er een stevige westenwind stond, lieten zij in Engeland ballonnen op die ladingen met zich voerden welke, zodra de ballonnen de grond raakten in brand vlogen" (blz. 480). Deze bewering komt mij als onjuist voor. Noch in de Engelse, noch in de Duitse literatuur heb ik iets over deze acties kunnen vinden. Het is natuurlijk mogelijk dat op drift geraakte Engelse versperringsballonnen op het continent branden hebben veroorzaakt.

Ten aanzien van het oorlogsverloop aan het Oostfront baseert De Jong zich blijkens een voetnoot op het „officiële" Russische werk *Geschiede des Grossen Vaterländischen Krieges der Sowjet-Union*. De Russische geschiedschrijving is echter hoogst onbetrouwbaar en derhalve ongeschikt om als enige bron te worden gebruikt. Een enkel voorbeeld ter illustratie.

Over de omsingeling van twee Duitse legerkorpsen door de Russen bij Tsjerkassy schrijft De Jong: „Hier lukte het ook, bij Tsjerkassy een 'klein Stalingrad' tot stand te brengen: in een omsingeld gebied waarin zich mede de SS-Division 'Wiking' bevond die nog talrijke Nederlandse Oostfrontvrijwilligers telde, werden aan de Duitsers en hun bondgenoten zware verliezen toegebracht: vijftienduizend hunner werden volgens de Russen gedood of gewond, achttienduizend raakten in krijgsgevangenschap, slechts een klein deel van de ingeslotenen kon ontsnappen" (blz. 1247). In feite gebeurde er echter heel iets anders. De beide ingesloten Duitse legerkorpsen slaagden erin uit te breken. Van de 50.000 man die omsingeld waren wisten er 30.000 te ontkomen.

Ten einde zijn betoog vermoedelijk een militair-wetenschappelijk tintje te geven haalt De Jong tweemaal von Clausewitz te voorschijn. Hij stelt dat de Duitse generaals, geheel volgens de leer van von Clausewitz, aan Hitler voorstelden Noorwegen, Denemarken en Italië prijs te geven ten einde meer gevechtskracht op andere belangrijke fronten te kunnen

ontwikkelen (blz. 1268). Hitler wees dit echter uit politieke overwegingen af. De Jong levert hier ernstige kritiek op Hitler die, dwars tegen de opvattingen van zijn generaals en von Clausewitz in, politieke motieven liet prevaleren boven militaire. Dat dit laatste natuurlijk echt „Clausewitziaans" is laat De Jong echter buiten beschouwing. Ten aanzien van de keuze van de landingsplaats in Normandië stelt De Jong: „Clausewitz wees de weg: concentratie op het beslissende punt — één landing dus" (blz. 1325). Indien men bedenkt dat Eisenhower zich erop beroemde nooit een letter van von Clausewitz te hebben gelezen en de Pruisische generaal nooit goed vaste grond onder de voeten heeft weten te krijgen in Amerika en Engeland, doet deze opmerking van De Jong wat vreemd aan. Ik houd het vermelden van von Clausewitz in beide gevallen dan ook voor volkomen overbodig. Het is niet ter zake dienend en lijkt op gewichtdoenerij.

Tot slot een enkele afsluitende opmerking. Het 7e deel van het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog bevat veel interessante en nuttige informatie. Ondanks de grote verdiensten die het boek heeft vind ik het teleurstellend. Het bevat nogal wat onduidelijkheden en onjuistheden zoals ik aan de hand van enkele voorbeelden heb trachten aan te tonen: het geeft te weinig over te veel.

drs. J. W. M. SCHULTEN, maj vbdd

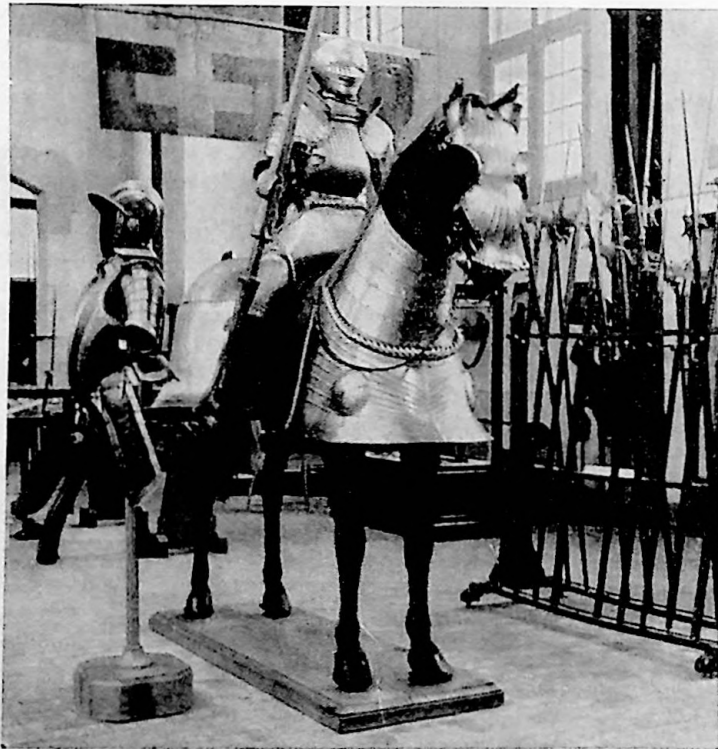
KENT U UW MUSEUM? NEEN?

Kom dan eens kijken in het

KONINKLIJK NEDERLANDS LEGER- EN WAPENMUSEUM TE LEIDEN

Een kleurrijke krijgsgeschiedenis uit vele eeuwen en vele landen.

Het is niet alleen een „mannenmuseum“, ook uw vrouw en kinderen zullen door het tentoongestelde zeer geboeid worden.

Openingstijden:

maandag tot en met vrijdag van 9.00–12.30 uur en van 13.15–17.00 uur.

Zondag van 13.00–17.00 uur.

Zaterdag (alleen gedurende de vakanties) 13.00–17.00 uur.